

Krasanka Majer Jurišić

Hrvatski restauratorski zavod / Croatian Conservation Institute

Ilica 44, Zagreb
kmajer@h-r-z.hr

Izvorni znanstveni rad / Original scientific paper
UDK / UDC: 728.84.025.3/.4(497.5 Dubrovnik)
24. 7. 2015.

Stilovi i lica ljetnikovca Gučetić u Trstenom: rezultati konzervatorsko-restauratorskih istraživanja

Ključne riječi: ljetnikovac Gučetić, Trsteno, renesansa, potres 1667. godine, uređenje, 19. i 20. stoljeće, građevne mijene
Keywords: villa Gučetić, Trsteno, Renaissance, earthquake of 1667, renovation, 19th and 20th century, architectural phases

O vremenu izgradnje ljetnikovca Gučetić i njegovim stilskim karakteristikama dosad se pisalo temeljem iscrpne analize arhivskih dokumenata i valorizacijom sačuvanih dijelova kamene plastike. No, recentno provedena konzervatorsko-restauratorska istraživanja ponudila su i dodatne odgovore na pitanje izgleda i funkcioniranja prvotnog ljetnikovca, ali i odredila karakteristike naknadnih preinaka, uređenja pročelja, kao i načine opremanja prostorija. Uz renesansnu fazu, određene su i ostale građevinske mijene: faza barokne obnove nakon potresa krajem 17. stoljeća, faza 19. i početka 20. stoljeća koja je rezultirala najprije postupnom promjenom funkcije ljetnikovca koji postaje stalno boravište vlasnika, a potom i njegovim uređenjem i opremanjem u kasnoromantičarskom duhu, te u konačnici današnja faza u kojoj je ljetnikovac sasvim izgubio svoju prvotnu ulogu središnje građevine obiteljskog ladanja.

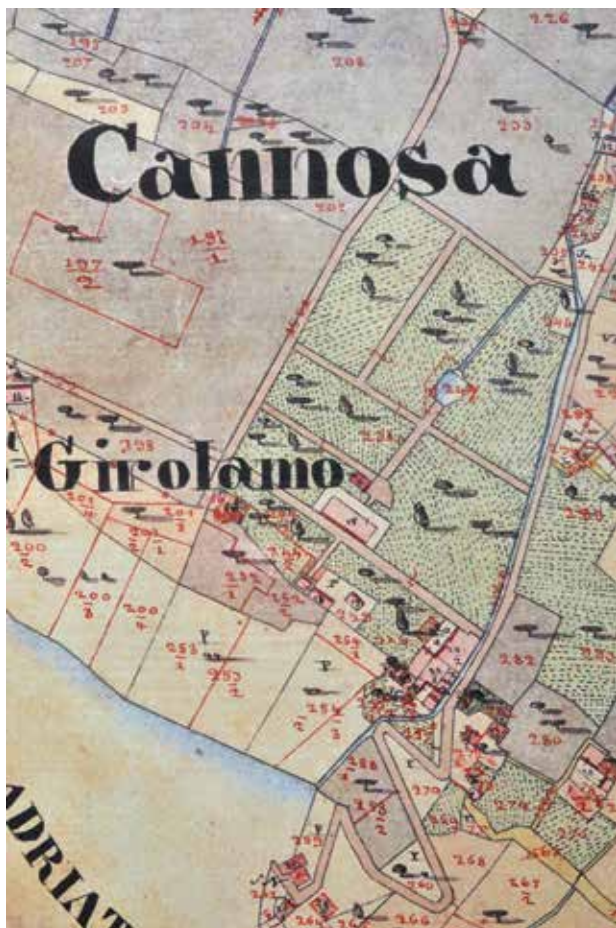
Ljetnikovac Gučetić u Trstenom jedan je od brojnih primjera nove arhitektonske vrste koja se u 15. stoljeću javlja u Dubrovniku. Osnovna obilježja tih građevina jesu njihova funkcionalna i tipološka polimorfnost, s time da isprva ostaju dominantna regionalna obilježja. I dok je u 15. stoljeću ladanjska izgradnja najintenzivnija u neposrednoj okolini grada i na otocima uz naselja gdje su i ljudi i njihov imetak bili bolje zaštićeni, s vremenom se postupno širi na udaljenije predjele. Upravo se tako u Primorju gradi i Gučetićevo ladanjski sklop, dubrovački ljetnikovac za koji je utvrđeno da se pojavljuju renesansni oblici.¹

U stručnoj literaturi često je spominjan:² razmatrala se njegova prva građevinska faza, odnosno vrijeme 15. i 16. stoljeća, i mogući razvoj u odnosu na onodobnu ladanjsku arhitekturu. Pokazano je da se ljetnikovac obitelji Gučetić u Trstenom od drugih dubrovačkih ladanjskih sklopova izdvaja ne samo po izboru mjesta na kojem se gradi nego i po načinu na koji se gradi (s obzirom na odlike terena) te rasporedu cjeline koju čine građevinski dijelovi i vrt, odnosno po karakterističnom spoju gospodarskog i rezidencijalnog

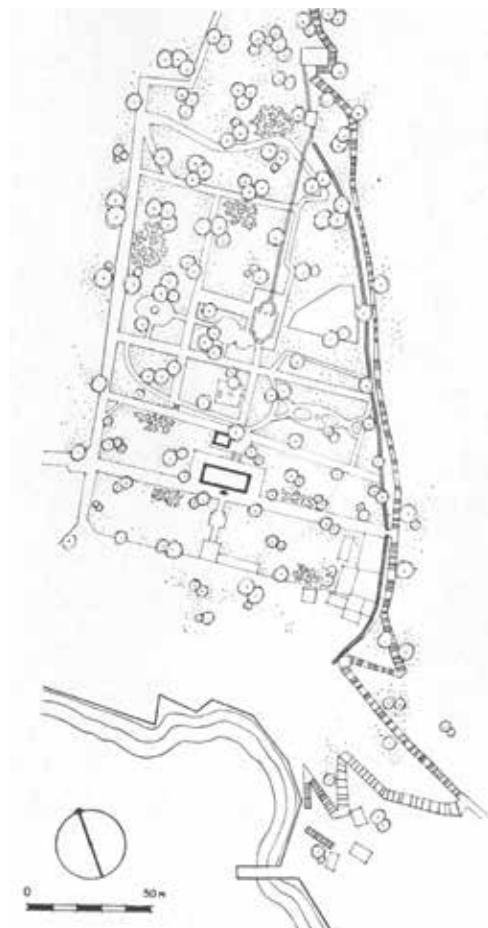
dijela ali i korištenim arhitektonskim oblicima. No, iako je postojala i pretpostavka³ da je ljetnikovac u cijelosti srušen u potresu 1667. godine, gotovo da se dosad nije govorilo o njegovoj obnovi i izgledu u uređenju kroz 18. i 19. stoljeće, što ga je zapravo u najvećoj mjeri odredilo u odnosu na do danas sačuvano stanje. Stoga su rezultati nedavno provedenih konzervatorsko-restauratorskih istraživanja⁴ bili povodom za pisanje ovog članka.

Renesansno doba ljetnikovca

Tijekom stoljeća koja određuju renesansno vrijeme u Dubrovniku i okolici ljetnikovac Gučetić⁵ jest sagrađen ali i prvi put u nekoj mjeri obnovljen. To je vrijeme izrazite građevinske djelatnosti u Trstenom koja se javlja i kao rezultat gospodarskog razvoja i kao odraz širenja humanističke atmosfere.⁶ Izgradnjom kuća seljaka, mlinova i stupa na Potoku, ljetni-

1. Detalj austrijskog katastra s perivojem i ljetnikovcem Gučetić u Trstenom (Državni arhiv u Splitu) / Detail of Austrian cadastral map showing the Gučetić villa and garden in Trsteno (State Archives in Split)

2. Plan perivoja i ljetnikovca u Trstenom (preuzeto iz: Ivan M. Zdravković, bilj. 1, 1951.) / Map of the garden and villa in Trsteno (source: Ivan M. Zdravković, note 1, 1951)

kovaca te župne crkve i kapelica, postupno se, visoko iznad mora, oblikovao prepoznatljiv osnovni obris mjesta. Nešto južnije, na umjetno strukturiranom terenu podzidanom s više od 400 dolaca, uređen je prostor gdje je pedesetak metara nad morem sagrađena ladanjska kuća dominirajući širokim prostorom okolnog krajolika i veličanstvenim vidicima na more i elafitske otoke. Uz to je cijelom posjedu osigurana voda, iz potoka koji se sa zapadne strane spušta prema moru, ali i izgrađenim akveduktom. Valja napomenuti kako uspješno izvedeno planirano i sustavno kultiviranje neplodnih i ranije neobrađenih prostora nije zapravo našlo odjeka na ostalim dubrovačkim ladanjskim primjerima, no s druge strane suvereno prati ideje koje se u posljednja dva desetljeća 15. stoljeća javljaju na prostorima zapadne obale Jadrana.⁷

Govoreći o ljetnikovcu Gučetić valja istaknuti i njegov karakterističan način razdvajanja rezidencijalnog (ljetnikovac, kapela, fontana, paviljon) i gospodarskog (mlinice, kuće za seljake, pojata, spremišta, ljetna kuhinja) dijela posjeda (sl. 1, 2). Cijeli je kompleks ograđen zidovima, dovoljno udaljenim

da ne prekidaju vizualnu vezu s prirodom, maslinicima i šumama (sl. 3, 4, 5). Ulaz se nalazi na istočnoj strani i od njega dugačka šetnica vodi do zgrade ljetnikovca, izgrađenog gotovo u središnjem dijelu kompleksa. Sam ljetnikovac ponavlja prostornu shemu karakterističnu za ladanjsku arhitekturu dubrovačkog područja. Njegov je tlocrt formata položenog pravokutnika. U prizemlju i na katu središnji dio zaprema velika soba, predvorje, odnosno saloča bočno od koje su sa svake strane po još dvije prostorije pravokutnog formata. Ispred zgrade, na stijeni, izgrađen je paviljon,⁸ a iza, sa sjeverne strane, kapelica, staza kroz vrt i dalje u istom smjeru, u šumovitom dijelu, akvedukt s kasnije oblikovanom umjetnom spiljom i fontanom.⁹ Time je uspostavljena os na kojoj se i u kasnijim stoljećima zadržalo grupiranje svih reprezentativnih prostora pokazujući naslijeđena renesansna načela izvornog zamišljanja ladanjske cjeline, prisutnost naglašene osnovne osi koja završava dvama različitim, suprotnim polovima, ortogonalnu uređenost okolnog prostora, jedinstvo kuće i vrta i stapanje perivoja i šireg krajolika.¹⁰

3. Južno pročelje ljetnikovca (Dokumentacija HRZ-a, snimila: N. Vasić, 2012.) / South façade of the villa (Documentation of the Croatian Conservation Institute, photo: N. Vasić, 2012)

4. Pogled prema paviljonu (Dokumentacija HRZ-a, snimila: N. Vasić, 2012.) / View towards the pavilion (Documentation of the Croatian Conservation Institute, photo: N. Vasić, 2012)

5. Fontana s grottom (Dokumentacija HRZ-a, snimila: N. Vasić, 2012.) / Fountain with a grotto (Documentation of the Croatian Conservation Institute, photo: N. Vasić, 2012)

6. Dijelovi renesansnih prozora kata, naknadno ugrađeni u stube pred fontanom (Dokumentacija HRZ-a, snimila: N. Vasić, 2012.) / *Fragments of Renaissance windows from the first floor, reused in the stairs in front of the fountain (Documentation of the Croatian Conservation Institute, photo: N. Vasić, 2012)*

7 a, b, c. Kameni ulomci renesansnog pila (Dokumentacija HRZ-a, snimila: N. Vasić, 2012.) / *Fragments of a Renaissance stone basin (Documentation of the Croatian Conservation Institute, photo: N. Vasić, 2012)*

O početku gradnje ljetnikovca znamo iz sačuvanog ugovora koji je Ivan Marinov Gučetić sklopio s korčulanskim klesarima braćom Bartulom i Franom Karličem 10. prosinca 1494. godine.¹¹ Prema sadržaju toga dokumenta, klesari su do svibnja iduće godine trebali u luku ispod Trstenog dopremiti kamene okvire dvojih vrata ukrašena dentima, jednih vrata bez ukrasa i pet pravokutnih prozora, ormar za koji je kao uzor naveden ormar u kući Marina Andrijina Ranjine na Lopudu, šest prozora polukružnog luka (*fenestre tonde*) oblikovanih poput prozora koji su se nalazili u dućanu Ivana Lukina Sorkočevića na Placi (sl. 6), potom zidni umivaonik (sl. 7 a, b, c, 9) za dvoranu s dvije police i četiri stupića (gornji dio trebalo je ukasiti malim visećim lukovima a donji dio (bazen) nije posebno opisan),¹² dva kamina s konzolama s lavljim glavama izrađenim poput kamina u kući Junija Sigmundova Zuzorića u Gružu (sl. 8),¹³ 54 konzole za krovni vijenac i još 30 kamenih konzola te 26 stupova za odrinu (moguće je da su to oni stupići oktogonalnog presjeka s jednostavnim glavicama odsječeni uglova) i pilo za kuhinju (bez naknade). Temeljem pomnog iščitavanja svih odrednica ugovora, kao i pregledom sačuvanih klesanih ulomaka, utvrđeno je da je ljetnikovac Gučetić prva od sačuvanih kuća u Dubrovniku koja je imala otvore renesansnih oblika: u prizemlju pravokutne prozore i vrata ukrašena motivom denta, a na katu prozore polukružnog luka.¹⁴

Po dovršetku radova, Ivan Marinov je 1502. godine, u duhu humanističkog ozračja i potvrđujući svoju upućenost u moralno-didaktičku dimenziju obrade posjeda,¹⁵ na ljetnikovac postavio ploču s latinskim natpisom.¹⁶ Nakon Ivana, posjed je naslijedio najstariji sin Marin, a potom mlađi Vito. On prema oporučnoj želji starijeg brata uređuje perivoj i kuću te 1547. gradi kapelicu.¹⁷ Iako se isprva spominje sv. Marija, o titularu koji kapela ima i danas doznajemo tek iz dokumenta pisanog 1667. godine¹⁸ kada se u oporuci Vitova

sina Ivana navodi da se svake godine na dan sv. Jerolima u kapeli u Trstenom treba održati misa.

Posljednja desetljeća renesansnog razdoblja ljetnikovca Gučetić u Trstenom obilježio je možda najznačajniji potomak te obitelji, Vitov sin Nikola.¹⁹ Nikola Vitov Gučetić bio je dubrovački plemić, doktor filozofije i teologije, političar, poznat po brojnim ekonomsko-političkim, filozofsko-teološkim i prirodno-filozofskim djelima pisanim na latinskom i talijanskom jeziku. U svom je ljetnikovcu prikupljao vrijednu filozofsku i književnu biblioteku i sazivao dubrovačke

8. Konzola kamina s lavljom glavom (Dokumentacija HRZ-a, snimila: N. Vasić, 2012.) / *Lion head fireplace corbel (Documentation of the Croatian Conservation Institute, photo: N. Vasić, 2012)*

renesansne pjesnike i mislioce, a uz ljetnikovac i imanje povezao je i neka od svojih djela.²⁰ Godine 1589., kao rezultat razgovora sa Stijepom Nikolom Bunićem u ljetnikovcu, »poslije nekih zabava i užitaka koje obilno pružaju predivni i ugodni seoski predjeli«, napisao je djelo o upravljanju porodicom. I razgovore o Aristotelovim meteorima vodio je s pjesnikom Mihom Monaldijem u trstenskom perivoju. Nikolinu vezanost i bliskost s raznolikim biljnim svijetom potvrđuje i *Dijalog o ljubavi*, a *Dijalog o ljepoti* zapravo je razgovor koji u vrtu uz ljetnikovac vode njegova žena Marija Gučetić i Cvijeta Zuzorić.

Iz arhivskih dokumenta za sada nemamo podataka o radovima izvedenim za Nikolina života osim što se zna da je 1594. popravljen i uređen mlin.²¹ No, smatra se da je to doba, vrijeme kraja 16. stoljeća, vrijeme kasnorenesansne preobrazbe perivoja kada se postojeća jednostavna kompozicija uređenog okoliša razvija u izrazito jednoosnu što je kao prepoznatljivu odliku perivoj u Trstenom zadržao do danas.²²

Koliko je od prvog ljetnikovca do danas sačuvano, djelomično je razjašnjeno rezultatima provedenih konzervatorsko-restauratorskih istraživanja (sl. 16 a, b, c, d). Potvrđena je pretpostavka da je pri obnovi nakon potresa 1667. zadržan raspored prostorija i položaj otvora u prizemlju, uz dodavanje prozora na bočnim fasadama;²³ a uz to se potvrdilo da su i pročelni zidovi kata također iz 15. odnosno 16. stoljeća. No, svakako se očekuje još nekoliko podataka koje će se moći prikupiti tek kada se pristupi građevinskoj sanaciji i obnovi cijele građevine.²⁴

Renesansno doba ljetnikovca Gučetić može se razdijeliti u dvije faze: fazu same izgradnje i fazu pregradnji i obnove nakon 1520. godine²⁵ kada je ljetnikovac vjerojatno oštećen u potresu. U prilog tomu svjedoče zatečeni zidani svodovi prizemlja pete kojih se oslanjaju na kamene konzole i imaju

9. Sonda na sjevernom zidu saloče, mjesto nekadašnjega renesansnog pila (Dokumentacija HRZ-a, snimila: N. Vasić, 2012.) / *Site exemplar on the north wall of the salon, formerly site of the Renaissance basin (Documentation of the Croatian Conservation Institute, photo: N. Vasić, 2012)*

u tjemenu zaglavni kamen ukrašen cvijetom, oblikovan karakteristično za drugu polovinu 16. stoljeća, a nalazimo ih i u drugim ljetnikovcima iz toga doba, primjerice u ljetnikovcu obitelji Bunić na ušću Omble. Prije tih zidanih sedrenih svodova bočne su prostorije prizemlja bile zaključene grednicima čije konzole još uvijek djelomično stoje uzidane u pročelne zidove. Također je i veliko predvorje u prizemlju izvorno bilo zaključeno drvenim grednikom na konzolama, izgledno upravo onim koje su 1494. naručene od braće Karlića.

Pečene crvenonarančaste i žute ploče kojima su popločane sve prostorije kata (sl. 10) i neke od prostorija prizemlja ljetnikovca mogu se isto tako datirati u renesansnu fazu uređenja, no onu nakon potresa iz 1520. Raniji je pod otkriven u sjeveroistočnoj prostoriji prizemlja, a čine ga narančaste glazirane opeke slagane na riblju kost (sl. 11). Primjer popločenja identičnog velikim dvobojnim pločama nalazimo u ljetnikovcu Vice Stjepovića Skočibuhe na Šipanu

10. Popločenje saloče ljetnikovca (Dokumentacija HRZ-a, snimila: N. Vasić 2012.) / Tiled floor of the salon of the villa (Documentation of the Croatian Conservation Institute, photo: N. Vasić, 2012)

za koji postoji podatak da su ploče naručene 1561. godine od ciglara Ivana Antunovića iz Kupara,²⁶ ali i u ljetnikovcu Restić, nekadašnjem samostanu sv. Jakova na Višnjici, pa čak i u gospodarskim zgradama 16. i 17. stoljeća kao što je stranj Capor u Konavlima.

S kraja 15. stoljeća u nišama sjevernog i južnog ulaza u ljetnikovac ostale su sačuvane i puškarnice, naknadno zatvorene žbukom. Taj je arhitektonski element tijekom 15. stoljeća čest na područjima izvan grada,²⁷ a budući da je i u 16. stoljeću povremeno još uvijek prisutna opasnost od gusara u Trstenom, oko 1540. godine bratovština sv. Vida odlučuje sagraditi stražarnicu poviše mora gdje su se redovito smjenjivale straže, a i ljetnikovac obitelji Beneša izgledno je prije potresa bio utvrđen na što upućuju puškarnice u prizemlju koje su zadržane i nakon obnove iz 1753. godine.²⁸ S obzirom na tu činjenicu valja uzeti u obzir i mogućnost da je paviljon Gučetićeva ladanjskog sklopa prvotno imao i stražarsku ulogu.

Sjeverni ulaz u ljetnikovac, gleda li se tlocrtni oblik prizemlja, izmaknut je od središnje poprečne osi više prema istoku, no istodobno se nalazi upravo na već spomenutoj osi koju na sjevernoj strani čini akvedukt, odnosno bazen s vodom i umjetna špilja, potom u središnjem dijelu zgrada ljetnikovca (koja na tu os nije okomita nego blago zakrenuta), njezin južni ulaz te prema jugu paviljon s vidikovcem. Moguće je da je sjeverni ulaz otvoren naknadno, možda tek u drugoj polovini 16. stoljeća, što bi išlo i korak dalje u prilog potvrdi kasnorenesansne koncepcije ovog u konačnici za dubrovačku arhitekturu iznimnog ostvarenja u kojem se građevina povezuje, a vizualno gotovo i prožimlje s prirodom. Tom se intencijom postiže dodana kvaliteta osmišljene humanističke ideje spajanja izvora vode koji se nalazi u skrovitom šumovitom dijelu posjeda, preko čvrste zidane kamene kuće do prostranstva koje se pogledu iz paviljona otvara prema moru, sve uz bogatstvo i raznolikost biljnog

11. Sonda u podu sjeveroistočne prostorije prizemlja (Dokumentacija HRZ-a, snimila: N. Vasić 2012.) / Site exemplar on the floor of the northeast room of the ground floor (Documentation of the Croatian Conservation Institute, photo: N. Vasić, 2012)

svijeta. Također, najvjerojatnije je upravo tada, u želji da se na posebno istaknutom mjestu u pomno osmišljenom raznolikom i bujnom biljnom svijetu oponaša izvor vode, ispred akvedukta oblikovana umjetna spilja, *grotta* (sl. 5). Odnosno, njezino bi se prvotno oblikovanje (postojeće oblikovanje spilje stilski se veže uz razdoblje baroka) moglo pripisati vremenu Nikole Gučetića.²⁹

Istraživanja predvorja ponudila su još neke dosad nepoznate podatke. Na sjevernom je zidu, zapadno uz ulaza, pronađena visoka zazidana niša, moguće mjesto renesansnoga zidnog ormara. Uz zapadni je zid izvorno bilo smješteno stubište, jednokrako, drveno i strmo. Pristupalo mu se uz južni zid predvorja, a na kat je izlazilo pred pilom saloče. Moglo se opirati o široki kameni zid čiji su temelji otkriveni u prizemnom predvorju i najvjerojatnije je bilo ograđeno kamenim stupićima.³⁰ Oblikovanje stubišta u razini prizemlja³¹ valja usporediti s drvenim stubišnim prostorima kakvi su primjerice sačuvani na Šipanu u ljetnikovcu Vice Stjepovića Skočibuhe ili u Gučetićevu ljetnikovcu u Rijeci dubrovačkoj.

Zidni ormari bili su vrlo uobičajeni u prostorijama ljetnikovaca u 15. i 16. stoljeću, a jedan, iako manji i vrlo jednostavno oblikovan, još uvijek se nalazi na sjevernom zidu jugozapadne prostorije prizemlja. Ta je prostorija izgledno neko vrijeme služila kao kuhinja o čemu svjedoče i nagoreni naliči i žbuke. Najstariji slojevi naliča na zidovima prizemlja, od kojih neke možemo datirati u prvo doba ljetnikovca, bili su ličeni debelim premazima bijelog vapna.³²

Renesansni prozori prizemlja, iako zadržani na prvotnom mjestu, naknadno su izmijenjeni, odnosno djelomično presloženi, a dodane su im i baze s motivom dijamanta, dok su izgled i izvorni smještaj renesansnih prozora kata, čije ostatke nalazimo ugrađene u stube pred fontanom iza ljetnikovca, ostali djelomično nepoznati. No ipak i na katu nalazimo neke ostatke renesansnog doba. Ponajprije, na istočnoj je strani sjevernog zida saloče pronađena niša

12. Predvorje prizemlja ukrašeno štukaturom (Dokumentacija HRZ-a, snimila: N. Vasić, 2012.) / Ground floor hall with stucco decorations (Documentation of the Croatian Conservation Institute, photo: N. Vasić, 2012)

zidnog ormara, a na zapadnoj strani istog zida otkriveno je zazidano mjesto renesansnog pila (sl. 9). Obris njegove niše odgovara ranije pretpostavljenim³³ klesanim kamenim ulomcima poslije izmještenim u okolicu same kuće, s time da su sada u mlinici pronađeni i bočni dijelovi klesanoga kamenog okvira pila. S obzirom na program sjevernog zida saloče, kamin za koji su, prema ugovoru iz 1494. godine naručene klesane kamene konzole u obliku lavljih glava (sl. 8),³⁴ mogao je biti na južnom zidu.³⁵

Ljetnikovac nakon potresa

Godine 1667. snažan potres razorio je velik dio grada Dubrovnika i njegove okolice, a u Trstenom su tada srušene ili vrlo oštećene gotovo sve građevine iz renesansnog i predrenesansnog razdoblja, uključujući prema nekim izvorima i ljetnikovac obitelji Gučetić.³⁶ Štoviše, smatralo se i da je stari, renesansni ljetnikovac zapravo bio smješten na mjestu gdje se nalazi glavni ulaz i mlinica.³⁷ S obzirom na to da je u provedenim konzervatorsko-restauratorskim istraživanjima potvrđeno postojanje dijelova ljetnikovca koji pripadaju 15.

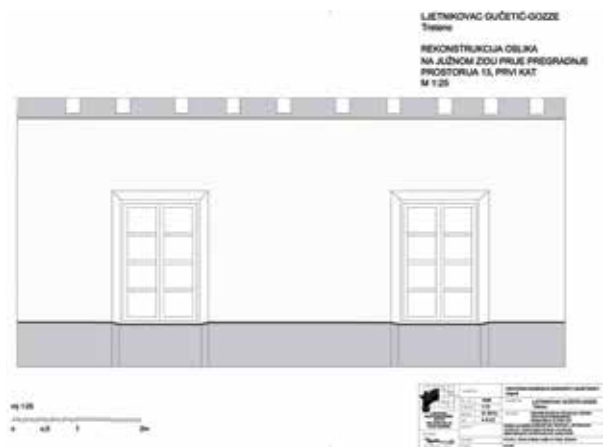
odnosno 16. stoljeću, može se ustvrditi da je doista nakon 1667. godine uslijedila njegova obnova, a ne cjelokupna ponovna izgradnja (sl. 16 a, b, c, d). Svakako je u tim radovima definirana današnja veličina ljetnikovca, odnosno smještaj njegova zapadna zida. Nažalost, nije poznato u kojoj su mjeri bile oštećene ostale građevine na imanju, primjerice paviljon i kapelica te gospodarske zgrade. Ne zna se ni tko je ljetnikovac obnovio i točno kada: Ivan Vitov, odmah nakon njegova oštećenja, ili Rafael Vladislava Gozze koji imanje i kuću kupuje 1678. godine za 10 000 dukata.³⁸ Možda je jedan od mogućih pokazatelja koji ipak idu u prilog obnovi tek nakon 1678. činjenica da je Ivan Vitov u vrijeme nakon potresa već bio u poodmakloj dobi.

Govoreći o baroknoj obnovi ljetnikovca, valja istaknuti uređenje ulaznog predvorja i njegovu štukaturu koja stilski odgovara razdoblju kasnog 18. stoljeća, odnosno vremenu nakon 1750. godine, na tragu primjerice onoj izvedenoj u crkvi Gospe od Milosrđa na Lapadu (sl. 12).³⁹ Iz istog vremena datiraju i drvene vratnice (sl. 13) ulaznih vrata predvorja prizemlja u Trstenom (što su potvrdili rezultati provedenih laboratorijskih ispitivanja starosti materijala). Nad njima je izvedena spomenuta štukatura na kojoj su kao akcent korišteni vitičasto povijeni oblici i školjke te predlošci listova

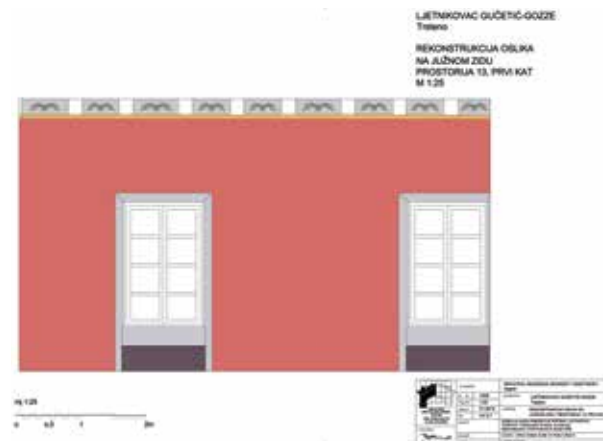

13. Vratnice predvorja u prizemlju (Dokumentacija HRZ-a, snimila: E. Šurina, 2013.) / Door panels of the ground floor hall (Documentation of the Croatian Conservation Institute, photo: E. Šurina, 2013)

dviju biljaka: lista loze u ukrasu nad južnim i lista hrasta nad sjevernim vratima. Javljuju se i zvonolike čaške stiliziranog cvijeta ljiljana. Izborom motiva dodatno se naglašava i ranije prisutni koncept u uređenju ljetnikovca obitelji Gučetić kojim se svijesti o potrebi oblikovanja prirodnog okoliša ljetnikovca i njegova povezivanja s građevinom pridodaje na važnosti, jer korišteni predlošci biljaka karakteriziraju prostor neposredno ispred (odrina s vinovom lozom) i iza kuće (stari hrast uz kapelicu), dok su u uređenom perivoju bili zasađeni ljiljani. Obojenje štukature izvorno je bijelo, kao što su bili i zidovi predvorja, čija je donja zona bila siva i zaključena tamnosivim linijama. Slično obojenje zidova sačuvalo se i na katu, primjerice u saloči i u jugozapadnoj prostoriji, gdje se na sivoj parapetnoj površini zidova naziru i tragovi marmorizacije ili pak monokromatskih prikaza kakvih je bilo u baroknim dubrovačkim palačama (sl. 14).⁴⁰ Jugozapadna prostorija zaključena je oslikanim grednikom koji je nažalost pretrpio razna oštećenja i preslike, no, prema provedenim istraživanjima, izgledno je u najstarijem, izvornom sloju bio obojen lazurnim i vrlo tankim razno-

14. Rekonstrukcija obojenja saloče u 18. stoljeću (Dokumentacija HRZ-a, crtala: I. Drmić, 2013.) / Reconstruction of 18th-century wall colour of the salon (Documentation of the Croatian Conservation Institute, drawing: I. Drmić, 2013)

15. Rekonstrukcija obojenja saloče u 19. stoljeću (Dokumentacija HRZ-a, crtala: I. Drmić, 2013.) / Reconstruction of 19th-century wall colour of the salon (Documentation of the Croatian Conservation Institute, drawing: I. Drmić, 2013)

bojnim premazom, poput akvarela koji bi mogao datirati iz 18. stoljeća.⁴¹ I provedeno ispitivanje starosti drvene građe potvrdilo je pretpostavljenu dataciju.

Barokna saloča, baš kao i renesansna, bila je veća, odnosno šira, od današnje, a njezin je zapadni zid bio na mjestu današnjega istočnog zida jugozapadne i sjeverozapadne prostorije kata (usporedi sl. 14 i 15). Komunikacija između prizemlja i kata odvijala se na mjestu koje otprilike odgovara današnjem prostoru stubišta, s time da je ono vjerojatno bilo dvokrako s podestom formiranim nad tada izgrađenim sedrenim svodom prije spomenute podrumске prostorije. Gornji krak stubišta najvjerojatnije se opirao o sedrenu pojasnicu pronađenu uz sjeverni zid prizemlja te kasnije srušen tanki zid kojim je sjeverozapadni dio prizemlja bio pregrađen u dvije prostorije.

U vremenu nakon potresa određen je i položaj i broj prozorskih otvora kata, s time da su njihove niše poslije iznova preoblikovane. Barokne niše imale su segmente nadvoje, bočne stranice bile su više ukošene, a parapeti su bili širi. Kameni prozorski okviri iznova su oblikovani novim klesanim dijelovima ili već postojećim, sačuvanim nakon potresa, koji su iznova upotrijebljeni.

Zasigurno je u vrijeme 17. i 18 stoljeća ljetnikovac bio i bogato opremljen, a iz toga je razdoblja primjerice vrijedan venecijanski barokni dvokrilni ormar ukrašen lakiranim bakrorezima s figuralnim grupama i pejzažnim elementima u kombinaciji s oslikanim dijelovima koji zajedno prikazuju idilične scene i prizore iz vojničkog života.⁴²

Godine 1707. Rafaelov najstariji sin Luka preuzima imanje i vodi ga do 1741. U tom je razdoblju izvedeno barokno proširenje perivoja novim šetnicama i nasadima, a prema 1736. godini uklesanoj na Neptunovoj fontani smatra se da ju je Luka dao sagraditi.⁴³ Nakon toga slijedi razdoblje jačanja obiteljskih gospodarskih aktivnosti i posjed se postupno povećava, posebno u vrijeme Baltazara Gučetića i njegove žene Deše Bassegli.⁴⁴

Kasnoklasicistički projekt i romantičarske ideje o preoblikovanju ljetnikovca

Početak 19. stoljeća, 1806., crnogorsko-bokeljska vojska pljačka posjed u Trstenom i uništava perivoj. Razbijeni su kameni kanali akvedukta, kipovi s fontane srušeni su u bazen i ukradene su im brončane trube i Neptunov trozub.⁴⁵

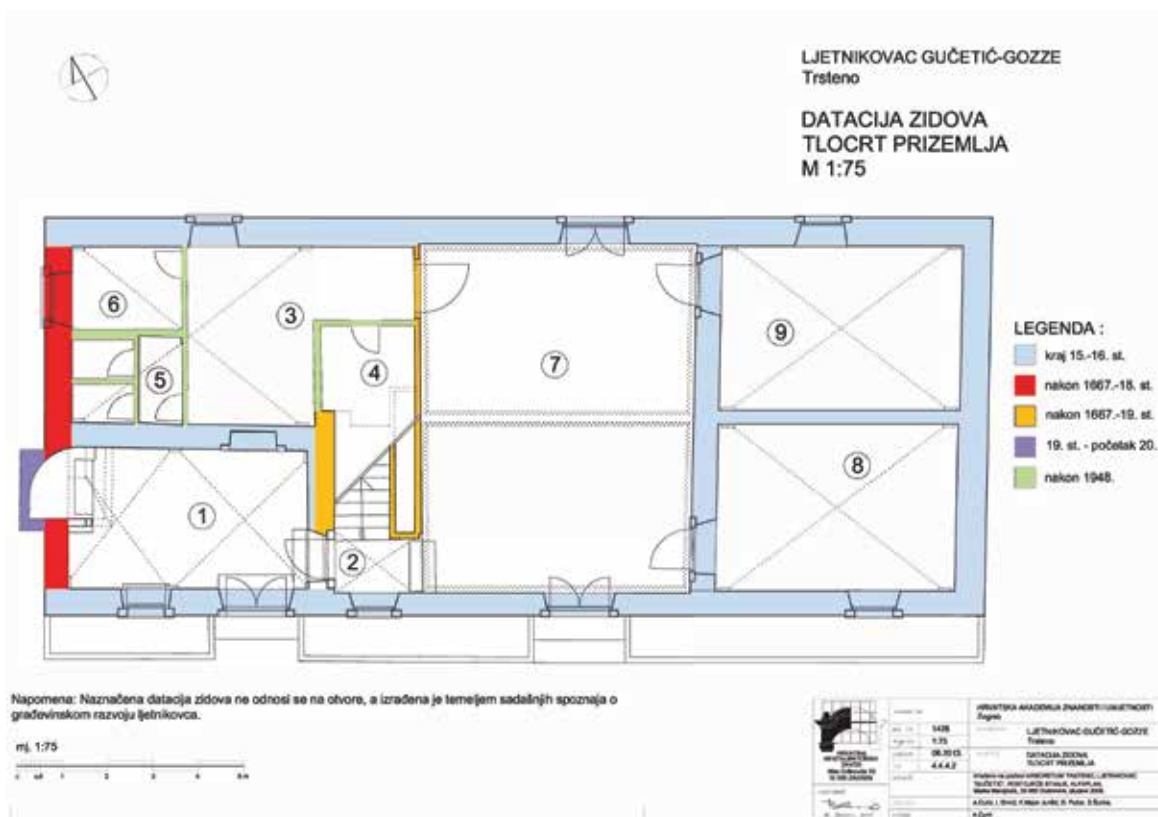
U vremenu francuske uprave koje je uslijedilo, tadašnji vlasnik obiteljskog posjeda, Baltazarov sin Paolo Bassegli Gozze⁴⁶ bio je politički vrlo aktivan i sudjelovao je u diplomatskim poslovima te kao dubrovački predstavnik boravio u Parizu. Godine 1810., u želji da obnovi i preuredi svoje imanje, angažirao je francuskog arhitekta Martina Pierrea Gauthiera za izradu projekta.⁴⁷ Gauthierova ideja o novom ladanjskom posjedu obuhvatila je izradu nekoliko nacrti i ljetnikovca i okolice, s time da je zapravo planirana izgradnja sasvim nove kasnoklasicističke dvokatne vile i francuskog perivoja s kružnim paviljonima, fontanama i skulpturama. Vjerojatno iz financijskih razloga projekt nije nikada izveden, a Paolo se 1812. vraća u Dubrovnik s mladom ženom Anicom Cologan Valois. Njegova diplomatska vještina bila je vrsna i u razdoblju nakon 1816. kada Dubrovnik dolazi pod upravu Habsburške Monarhije, o čemu svjedoči i činjenica da je car Franjo I. za posjeta Dubrovniku 1818. godine⁴⁸ odsjeo upravo u Trstenom. Tom su prilikom ljetnikovac i okolica bili posebno uređeni, a postavljeni su i latinski natpisi caru u čast.⁴⁹

Iako je početkom 19. stoljeća trstensko imanje bilo vrlo vrijedno, kriza koja se s promjenom agrarno-proizvodnih odnosa negativno odrazila na gospodarski položaj i egzistenciju dubrovačke vlastele narušila je i financijske mogućnosti obitelji Bassegli Gozze. Stoga Paolo seli u Trsteno, a promjena načina korištenja posjeda iz povremenog u stalno prebivalište odrazila se i unošenjem novih sadržaja i građevina u ladanjsku jezgru pa je cijeli sklop, dotada prepoznatljiv upravo po istaknutoj razdvojenosti rezidencijalnog i gospodarskog dijela, poprimio obilježja seoskog imanja.⁵⁰ S istočne strane paviljona dograđuje se magazin, i do njega kokošinjac i gnojište, sa zapadne svinjac i drugo gnojište, ispred paviljona, lijevo i desno uz pristupnu stazu ograđuje se prostor za uzgoj kunića, a paviljon se prenamjenjuje u golubinjak. Iznova se koristi i stara krušna peć i uz nju se dograđuje mali magazin. Godine 1830. preuređuje se dio ljetnikovca i tada se nabavlja i novo pokućstvo (zasigurno ne toliko raskošno niti skupocjeno kao što je bila primjerice oprema soba nabavljena u 18. stoljeću) koje izrađuje majstor stolar iz Trstenog. No, unatoč promjenama koje su naštetile i vrijednosti samih građevina i njihove unutrašnjosti, kao i oblikovanju cijele okolice, ljetnikovac Gučetić i u tom je razdoblju zadržao čar starih vremena i ugodnost ladanjskog života.⁵¹

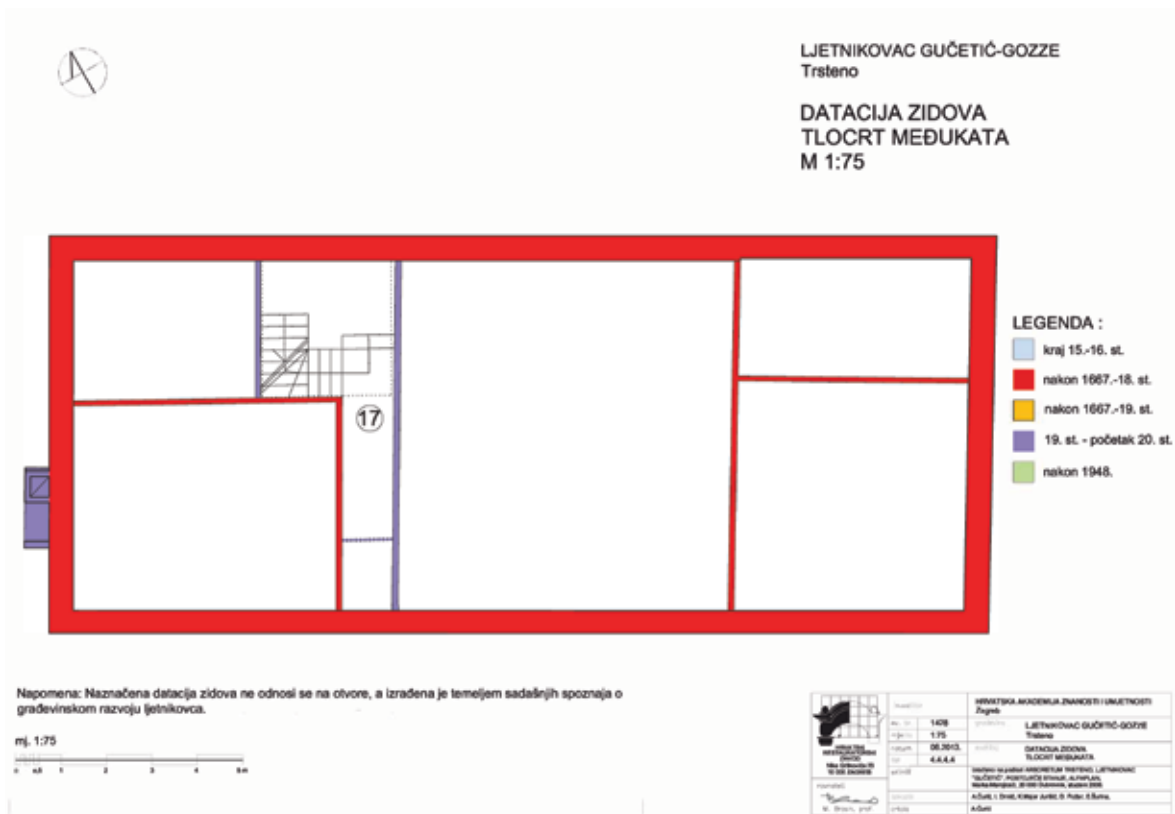
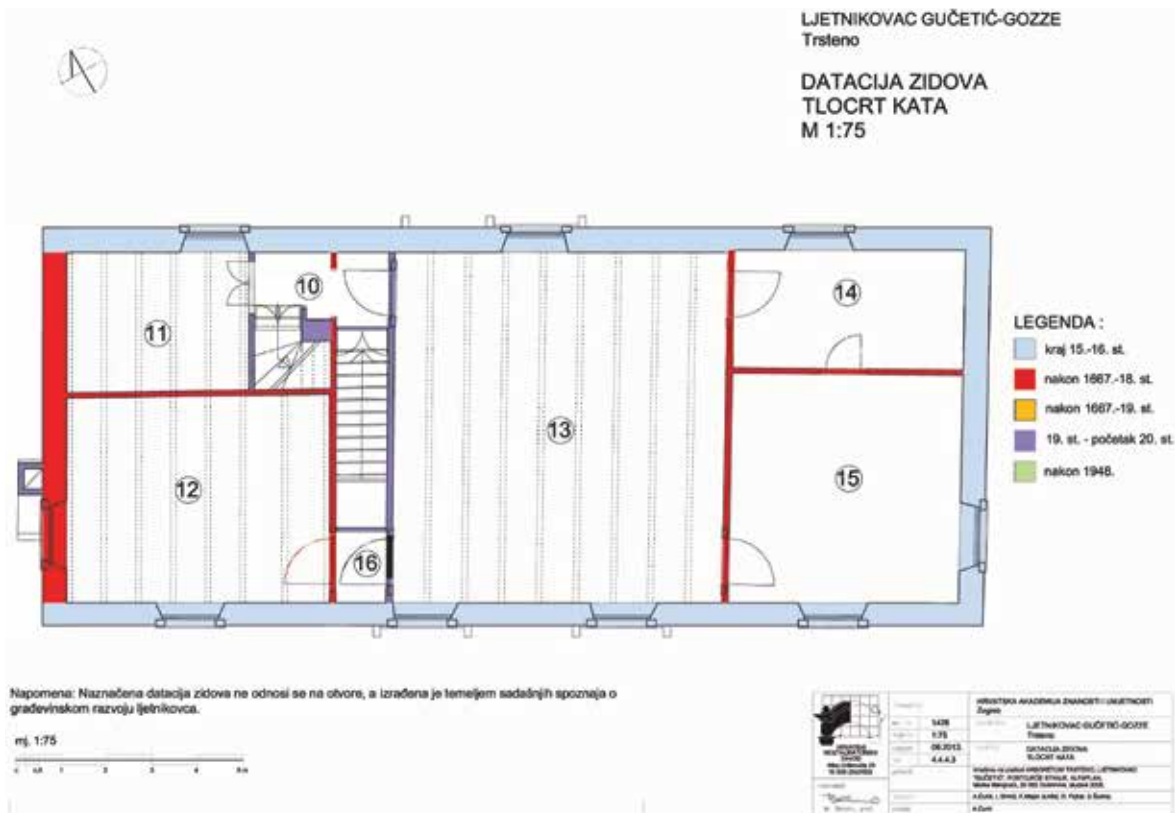
Nakon Paolove smrti imanjem je sljedećih osam godina vrlo skromno⁵² upravljala njegova žena Anica, a od 1846. pa sve do 1898. brigu oko gospodarstva preuzima njihov najstariji sin grof Baltazar Bassegli Gozze. Baltazar se već od mladosti bavio uzgojem bilja te je temeljem vrsnog znanja o domaćim ali i o egzotičnim vrstama ostavio svoj upečatljiv trag u romantičarsko-historicističkom proširenju perivoja.⁵³

Od kraja 19. stoljeća pa sve do kraja Drugoga svjetskog rata na imanju je živio Baltazarov sin Vito koji je zaslužan za izgradnju prostranog i vrlo zahtjevnoga kasnoromantičarsko-historicističkog perivoja na Drvarici.⁵⁴ Svjestan prirodne ljepote i privlačnosti Trstenog i njegove kulturno-povijesne vrijednosti, Vito je bio poznat i po svojoj gostoljubivosti. Često je pozivao svoje prijatelje ali i ostale goste, pokazujući im ljetnikovac i pričajući o slavnoj prošlosti.⁵⁵ Za aktivnosti koje je u Trstenom poduzimao, s notom romantičarskog duha uređujući i opremajući i kuću i okoliš, može se reći da su težile 'zaustavljanju' nekoga prošlog vremena, stvarajući privid 'opstanka' plemićkog života unatoč svim promjenama modernog doba.

Zgrada ljetnikovca je, slijedom navedenih zbivanja kroz 19. stoljeće, također doživjela preinake (sl. 16 a, b, c, d). Najprije se početkom stoljeća obavljaju neki manji radovi. Iz vremena od 1811. do 1816. godine sačuvani su zapisi o isplatama zidara, soboslikara, klesara, kupuju se tapete i sagovi, postavljaju peći, a naručuje se i pokućstvo.⁵⁶ Zatim se sredinom stoljeća, nakon 1841., kupuju kupe, popravljaju peći, zamjenjuju okovi na prozorima, postavljaju i boje škure, popravljaju krov, kupuje se jedna greda za stubište,⁵⁷

16 a, b, c, d. Datacija zidova ljetnikovca – tlocrt podruma, prizemlja, kata i potkrovlja (Dokumentacija HRZ-a, crtala: A. Čurić, 2013.) / Dating of the walls of the villa – ground plans of basement, ground floor, first floor and attic (Documentation of the Croatian Conservation Institute, drawing: A. Čurić, 2013)

nabavljaju se velike kamene ploče,⁵⁸ popravljaju neki ormarici, kupuju daske, izvode manji kućanski popravci i boje vrata.⁵⁹ Sredinom stoljeća, 1850-ih, nabavlja se drvena

građa i ostali građevni materijal (vapno, pijesak), naručuju nova vrata, opet popravljaju krov, boje zidovi,⁶⁰ mijenjaju se drvene grede, obnavljaju kamene dijelovi krovnog vijenca,

17 a. Saloča ljetnikovca 1937. godine; 17 b. Detalj oslika grednika saloče / a. *Salon of the villa in 1937; b. Detail of painted wooden ceiling*

tri prozora i jednih vrata i četiri stube, a kupuje se i željezni okov, brave te se plaćaju majstori zidari⁶¹ i majstori koji su napravili stol i izveli još neke radove na predmetima kojima se ukućani služe ili su za ukras.⁶²

U 19. stoljeću preuređeno je i kameno stubište koje iz prizemlja vodi na kat, a na katu je oblikovan pretprostor između saloče, drvenih stuba za tavan i sjeverozapadne prostorije. Moguće je to bilo upravo 1853. godine kada se u obiteljskim spisima bilježi trošak isplaćen za neke stube.⁶³ Radovima na stubištu zapadni je zid saloče pomaknut prema istoku tako da je stubište izdvojeno u zasebnu prostornu ćeliju. Kameno pilo sa sjevernog zida saloče je uklonjeno a niša zazidana, a isto se dogodilo i sa zidnim ormarom na istočnoj strani toga zida. Na istočnom zidu saloče postav-

ljena je gipsana spomen-ploča, najvjerojatnije u vrijeme Vita koji je i uredio cijeli ljetnikovac kao spomen na slavnu prošlost svoje plemićke obitelji, odnosno u drugoj polovini 19. stoljeća, s latinskim natpisom sastavljenim u čast dolaska cara Franje I. 1818. godine. Taj je natpis, uz još nekoliko njih koji su ukrašavali ljetnikovac i perivoj, bio na sjevernom pročelju ljetnikovca, prema lovorovu gaju i fontani.⁶⁴ Na suprotnom, zapadnom zidu bio je i drveni balatur, no nije imao funkciju galerije za svirače nego je postavljen samo kao dekorativna maska. Prozorske niše kata preoblikovane su u pravokutne, a iznad prozorskih niša saloče postavljene su drvene, profilirane i obojene karniše.

U prolazu prema jugozapadnoj prostoriji kata formirana je mala kućna kapelica s drvenom opremom. Kućni

18. Dio oslikanog grednika jugozapadne prostorije kata (Dokumentacija HRZ-a, snimila: N. Vasić, 2013.) / Section of painted wooden ceiling of the southwest room of the first floor (Documentation of the Croatian Conservation Institute, photo: N. Vasić, 2013)

oltar, kasnobaroknih stilskih karakteristika, izrađen je od polikromiranoga pozlaćenog drva i dekoriran ukrasnim svijećnjacima.

Zidovi svih prostorija na katu bili su obojeni tako da su im u donjim zonama bili naslikani niski parapeti, a u vrhu trake: primjerice, zid obojen svijetlim okerom imao je hladnosivi niski parapet, a u vrhu zida bila je široka smeđa linija iznad koje je zid bojen svijetlosivo, ili je pak svijetloplavi zid imao smeđi šablonski oslik biljnih vitica s listićima u vrhu zida, a uz pod je bio smeđi parapet zaključen tamnoplavim linijama. Zidovi saloče više su puta tijekom 19. stoljeća bojani, a vjerojatno su na njima lijepljene i dekorativne tapete.

U vrijeme postavljanja spomen-ploče s natpisom o dolasku cara bili su tamnociglastocrveni, sa sivom dekorativnom trakom ispod grednika na kojoj su bili naslikane tamnosive vaze i vegetabilne vitice, a prozorske su niše bile svijetlosive s tamnosivim parapetom (sl. 15).

Sve prostorije kata imale su drvene grednike koji su također bili obojani, a neki od njih bili su i oslikani. Prema starim fotografijama poznat je oslik grednika u saloči (sl. 17 b), a oslik grednika (s grbovima dubrovačkih obitelji) jugozapadne prostorije koji je izveden u ovoj fazi uređenja ljetnikovca ostao je sačuvan do danas (sl. 18). Kat je bio uređen nalik na »muzej«,⁶⁵ prepun slika, namještaja, ukrasa i raznih starina, obiteljskih uspomena i sjećanja na dubrovačku slavnu prošlost (sl. 17 a).

U prizemlju ljetnikovca u 19. je stoljeću zamijenjena drvenina i većina okova, a u jugozapadnom je dijelu, budući da je ljetnikovac postao stalnim boravištem obitelji, iz svakodnevnih funkcionalnih razloga uređena kuhinja s ložištem. U tu je svrhu uz pročelje dograđen dimnjak, a došlo je i do preoblikovanja zapadnog dijela kuhinjskog svoda te su otvorena vrata na južnom pročelju. Predvorje prizemlja dobilo je novi, cementni pod, a na jednom od njegovih zidova bilo je izloženo naslikano obiteljsko rodoslovno stablo⁶⁶ u velikom okviru.

Uređivana je i vanjšina ljetnikovca: južno je pročelje fugirano tako da su u žbuku urezane linije koje sugeriraju zidanje pravilnim klesancima, a moguće je da su tada oblikovane i kamene polukugle uz natprozornike kamenih okvira prozora⁶⁷ kata. Krajem 19. stoljeća nestaje odrina uz ljetnikovac (sl. 19). Na vrhove njezinih stupića postavljene su kamene kugle, a na nisku zidanu ogradu šetnice koja je vodila prema paviljonu ostakljenom početkom 20. stoljeća

19. Ljetnikovac 1905. godine / The villa in 1905

postavljena su različita kamena postolja, spolije, skulpture⁶⁸ i plitke vaze. Uz južno pročelje ljetnikovca dozidane su arle s biljkama.

Sudbina ljetnikovca i radovi izvedeni nakon 1948. godine

Nakon Drugoga svjetskog rata imanje obitelji Bassegli Gozze u Trstenom prešlo je u državno vlasništvo. Ljetnikovac s perivojem i okolnim zemljištem proglašen je arboretumom i najprije je bio pod nadzorom Instituta za pošumljavanje i meliorizaciju krša u Splitu, a nedugo zatim predan je na korištenje današnjoj Hrvatskoj akademiji znanosti i umjetnosti. Godine 1967. registriran je kao kulturno dobro.

U razdoblju od 1948. do 1960. u predvorju prizemlja te saloči i još jednoj prostoriji kata Cvito Fisković uredio je trajni muzejski postav interijera starog ljetnikovca, dok su ostale prostorije uređene za potrebe Arboretuma.⁶⁹ Nakon 1961. godine redovito se bilježe planirani i izvedeni radovi na ljetnikovcu,⁷⁰ a konzervatorska obnova započeta je 1974. Izvedeni su najnužniji popravci na krovu (tom je prilikom, ako ne i prije u radovima izvedenim 1960-ih, saniran i prebojan grednik saloče na kojem danas više nema tragova prijašnjeg oslika),⁷¹ a 1975. je upućen i zahtjev za konzervatorske radove uz koji je iz Zavoda za zaštitu spomenika kulture i prirode u Dubrovniku sastavljen i dopis⁷² koji potvrđuje da je obnova hitna i nužna. Godine 1976. obavljena je rekonstrukcija električnog priključka i uvođenje trofazne struje u ljetnikovac, te je tražena nužna hitna konzervacija slika, namještaja i drugih predmeta iz ljetnikovca.⁷³ U 1977. godini predviđa se uređenje velikog predvorja i ostali nužni radovi u prizemlju.⁷⁴

Veliki požar koji se zbio u vrijeme Domovinskog rata, 1991. godine,⁷⁵ zahvatio je znatan dio vegetacije Arboretuma, stradali su i ljetnikovac, stara mlinica za masline, skladište i stambena kuća za osoblje (oštećeni su krovovi, prozori, vrata te inventar tih građevina) i paviljon koji je 1980-ih godina⁷⁶ bio obnovljen. Nakon toga izvedeni su hitni popravci, a sama zgrada ljetnikovca nije dobila prikladnu namjenu i do danas se koristi za potrebe rada djelatnika i uprave Arboretuma te odlaganje materijala. Novim funkcijama, kao i novom opremom i namještajem, u cijelosti je izgubila karakteristike obiteljskog ljetnikovca.

Zaključak

Iako se ljetnikovac Gučetić smatra prvim arhitektonskim rješenjem dubrovačke ladanjske izgradnje u kojem su primijenjeni samo renesansni elementi, i po tome je zauzeo

značajno mjesto u povijesti hrvatske umjetnosti, povijesna su zbivanja uvjetovala njegovo današnje donekle drugačije lice. Ta se kuća, stradala u potresima, oštećena od vremena, te prateći način života, a još više sukladno ukusu i materijalnim mogućnostima svojih vlasnika, često mijenjala. Ono što se prepoznaje kao dio njezina renesansnog doba sačuvano je dijelom u kamenim ulomcima koji čak više ni nisu ugrađeni u njezine zidove; njezinu baroknu štukaturu, obojenje zidova i grednika valja obnoviti, a nekadašnja oprema i pokućstvo izgubljeni su ili premješteni. Promjene i preoblikovanja kroz više od pet stoljeća trajanja cijelog sklopa doživjele su i ostale povijesne građevine, i one rezidencijalnog ali i one gospodarskog karaktera. Također se prostorno i stilski razvijao i perivoj uz ljetnikovac.

No, i zamisao o izgradnji kuće i načinu njezina prvotnog oblikovanja i zamisao o jednoosnoj kompoziciji renesansnog perivoja zadržane su i u većoj mjeri poštivane tijekom cijele povijesti ladanjskog sklopa izdvajajući se pritom od ostalih rješenja prisutnih na dubrovačkom području.

Vrijednost imanja obitelji Gučetić u Trstenom nije samo u valoriziranju njegovih pojedinačnih kvaliteta nego upravo u ostvarenoj ideji koja ih sve međusobno povezuje. To je ostao jedan od rijetkih (a možda možemo reći i jedini) ljetnikovaca na području nekadašnje Republike koji je sačuvao prepoznatljivu vezu arhitekture i prirode što u konačnici i odlikuje sam način ladanjske izgradnje. U tom duhu preostaje poticati planiranu obnovu⁷⁷ ljetnikovca i Arboretuma kako bi se u okviru dosadašnjih spoznaja i mogućih zaključaka iznova naglasio humanistički element uređenja i arhitekture i prirode obiteljskog ladanja, uključujući pritom načela i metode suvremenih teorija zaštite i već prije iznesene pretpostavke za obnovu dubrovačkih ljetnikovaca⁷⁸ općenito.

BILJEŠKE

1 NADA GRUJIĆ, *Dubrovačka ladanjska arhitektura 15. stoljeća i Gučetićev ljetnikovac u Trstenom*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, 34 (1994.a), 141–166, 145–150. U istom članku vidjeti detaljnije i o mogućim ishodištima arhitektonskog tipa ljetnikovaca.

Općenito o dubrovačkim ljetnikovcima u: NIKOLA DOBROVIĆ, *Dubrovački dvorci*, Beograd, 1946.; IVAN M. ZDRAVKOVIĆ, *Dubrovački dvorci – analiza arhitekture i karakteristika stila*, Beograd, 1951., 33–36; NADA GRUJIĆ, *Prostori dubrovačke ladanjske arhitekture*, Rad JAZU, knj. 399, Zagreb, 1982., 20–27; NADA GRUJIĆ, *Reprezentativna stambena arhitektura*, u: Zlatno doba Dubrovnika XV. i XVI. stoljeće, katalog izložbe, Zagreb–Dubrovnik, 1987., 65–75; NADA GRUJIĆ, *Ladanjska arhitektura dubrovačkog područja*, Zagreb, 1991.; NADA GRUJIĆ, *Vrijeme ladanja – Gučetićev ljetnikovac u Trstenom*, Dubrovnik, 4 (1994.b), 79–102; NADA GRUJIĆ, *Vrijeme ladanja*, Dubrovnik, 2003.; NADA GRUJIĆ, *Dubrovački ljetnikovci*, u: Hrvatska renesansa, katalog izložbe, Zagreb, 2004., 111–133; MILAN PELC, *Renesansa*, Zagreb, 2007., 150–166.

2 Valja prije svega izdvojiti radove Nade Grujić koja se iscrpno bavila renesansnom fazom ljetnikovca i njezinom valorizacijom u odnosu na ladanjsku izgradnju dubrovačkog područja 15. i 16. stoljeća (vidi bilj. 1 i NADA GRUJIĆ, *Perivoj gizdavi*, Vijenac, 23/II (16. studenoga 1994.),

20–22), potom Cvite Fiskovića koji je pronašao i objavio ugovor o narudžbi klesanih dijelova za ljetnikovac (CVITO FISKOVIĆ, *Naši graditelji i kipari XV. i XVI. stoljeća u Dubrovniku*, Zagreb, 1947.), te Maje Kovačević koja je uz detaljan prikaz razvoja perivoja uspjela pojasniti povijesni slijed vlasnika i događanja na ladanjskom posjedu (MAJA ANASTAZIJA KOVAČEVIĆ, *Perivoj Gučetićeva ljetnikovca u Trstenom*, doktorska disertacija, Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2012. i MLADEN OBAD ŠČITAROCI, MAJA KOVAČEVIĆ, *Arboretum Trsteno – perivoj renesansnog ljetnikovca*, Art bulletin, 64 (2014.), 101–131).

3 ALEKSANDAR UGRENOVIĆ, *Trsteno*, Zagreb, 1953.

4 Istraživanja je za Hrvatsku akademiju znanosti i umjetnosti proveo Hrvatski restauratorski zavod 2012. i 2013. godine. Voditelj istraživanja bila je K. Majer Jurišić, a članovi stručnog tima: A. Čurić, D. Požar, I. Drmić, T. Paradi, E. Šurina, V. Marinković, D. Mudronja, M. Barišić, N. Vasić, L. Vuković, A. Marinković, S. Jukić, I. Oros, P. Pivac, N. Vukanović, M. Fabečić, M. Bošnjak, M. Jelinčić, A. Šimunić i M. Wolff Zubović. Obavljena su povijesnoumjetnička i arhivska istraživanja te konzervatorsko-restauratorska istraživanja koja su obuhvatila pregled stanja zgrade ljetnikovca i izradu fotodokumentacije, sondiranje prostorija podruma, prizemlja, stubišta, kata i potkrovlja, ispitivanje zidnih obojenja i oslika, ispitivanje žbukanih slojeva i pigmentata, ispitivanje stanja kamena, drvenine i okova, podnih obloga, prijašnjega prostornog rasporeda, svodjenja, veličine i oblika otvora, građevinskih konstrukcija te dekorativnih kamenih elemenata na pročeljima. Doneseno je mišljenje o stanju nosive konstrukcije zgrade. Također su obavljena i laboratorijska istraživanja pigmentata, veziva, građe i količine vlage, te istraživanja starosti drvenih elemenata. Pregledana je dostupna dokumentacija sačuvanog namještaja i opreme i sastavljeno je mišljenje o njemu. Rezultati spomenutih istraživanja predstavljeni su u *Elaboratu konzervatorsko-restauratorskih istraživanja ljetnikovca Gučetić (Gozze) u Trstenom*, HRZ, Zagreb, 2013. Ovom prilikom ujedno zahvaljujem svim kolegama i suradnicima, posebno kolegici A. Čurić, kao i dr. sc. N. Grujić i akademiku V. Markoviću na stručnoj pomoći i podršci.

5 Pojava obitelji Gučetić u Trstenom nije još sasvim razjašnjena. Detaljnije: JOSIP LUČIĆ, *Gozze/Gučetići i Trsteno u XV. i XVI. stoljeću*, Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 33 (1995.), 7–20.

6 DRAGAN ROLLER, *Agrarno-proizvodni odnosi na području Dubrovačke Republike od XIII. do XV. stoljeća*, Građa za gospodarsku povijest Hrvatske, knj. 5, Zagreb, 1955., 224–237.

7 NADA GRUJIĆ (bilj. 1, 1994.a), 152. Usporedi i: NADA GRUJIĆ (bilj. 1, 1994.b), 82–93.

8 Paviljon ima dvije etaže od kojih je donja svodena sedrenim svodom i čini je jedna visoka prostorija, a gornji je dio rastvoren stupovima postavljenim na visoki zidani parapet i zaključen je četveroslavnim svodom. Slično oblikovan paviljon, kao natkrivena isturena loža, imaju i ljetnikovac obitelji Skočibuha na Španu, Gradičev u Rijeci dubrovačkoj, Gunduličev u Gružu i Zuzoričev u Čibači (naknadno zazidan): BRUNO ŠIŠIĆ, *Obnova dubrovačkog renesansnog vrta*, Split, 1981., 26; BRUNO ŠIŠIĆ, *Dubrovački renesansni vrt – nastajanje i oblikovna obilježja*, Dubrovnik, 1991., 59.

9 Akvedukt u Trstenom izgrađen krajem 15. stoljeća jest i vrijedan spomenik hidraulike i inženjerije. Dužine blizu 70 metara, sa 14 lukova svladava visinu od čak 8 metara, a njime je voda s potoka koji je izvan ograde ljetnikovca skrenuta i dovedena do velike sabirne cisterne. Njegov bi graditelj mogao biti jedan od majstora koji nakon Onofrija di Giordana de la Cave i Andriuciusa de Bulbita da Tramonte dolaze u Dubrovnik iz južne Italije. NADA GRUJIĆ (bilj. 2), 21; NADA GRUJIĆ (bilj. 1, 1994.b), 87. Usporedi s: ANA DEANOVIĆ, *Perivoj Gučetić u Arboretumu Trsteno. Pitanja njegove reintegracije i prezentacije*, Rad JAZU, 379 (1978.), 201–231, 217.

10 Trsteno svojim položajem podsjeća na Villu Medici u Fiesolu, a to bi se moglo objasniti utjecajem talijanskih arhitekata koji su sredinom 15. stoljeća boravili u Dubrovniku, među njima su Onofrio di Giordano i Michelozzo di Bartolomeo koji su bili pravi stručnjaci u području vrtne i ladanjske arhitekture. NADA GRUJIĆ (bilj. 1, 1994.a), 152–155; NADA GRUJIĆ (bilj. 2), 22; NADA GRUJIĆ (bilj. 1, 2004.), 122. Za valorizaciju renesansnog perivoja vidi: BRUNO ŠIŠIĆ, *Vrtovi u humanističko-renesansnom ozračju Dubrovnika*, Dubrovnik, 4 (1995.), 242–254; MAJA ANASTAZIJA KOVAČEVIĆ (bilj. 2), 104–105, 155.

11 Ugovor je pronašao i na njega upozorio Cvito Fisković (CVITO FISKOVIĆ (bilj. 1), 89), a Josip Lučić ga je donio u cijelosti (JOSIP LUČIĆ (bilj. 5), 17–19).

12 Tako oblikovan gornji dio imaju primjerice pila u dvorani drugog kata Ranjinine palače na Pustijerni, u dvorani kuće Taljeran u ulici Nari-klja 5 u Lopudu i u ruševini tamošnjeg kneževa dvora, a profilirani rubni vijenac bazena iz Trstenog gotovo je identičan onomu u palači Ranjine i jednako je ukrašen kanelirama. NADA GRUJIĆ, *Zidni umivaonici XV. i XVI. stoljeća u stambenoj arhitekturi dubrovačkog područja*, Radovi Instituta za povijest umjetnosti, 23 (1999.), 63–82. Vidi i: DUŠKO ŽIVANOVIĆ, *Kameni namještaj dubrovačkih kuća i palata*, Anali Zavoda za povijesne znanosti JAZU u Dubrovniku, 28 (1990.), 99–144.

13 Prema sačuvanom ugovoru iz 1503., Miho Jakovljevič Albertis za svoj ljetnikovac u Rijeci dubrovačkoj naručuje od Petra Andrijića kamin koji ima lavlje glave, a lavlje glave iz Trstenog gotovo su identične onima u velikoj dvorani palače Ranjine na Pustijerni koje su nosile balatur. NADA GRUJIĆ (bilj. 1, 1994.a), 159. Vidi i: DUŠKO ŽIVANOVIĆ (bilj. 12), 134.

14 NADA GRUJIĆ (bilj. 1, 1994.a), 155–160; NADA GRUJIĆ (bilj. 2), 22.

15 Primjer je Ludovico Sforza koji se 1486. hvali Sforzescom kod Vigevana ili 1487. Alfonso Aragonski gradnjom vile Duchesce kraj Napulja. NADA GRUJIĆ (bilj. 1, 1987.), 65–75; NADA GRUJIĆ (bilj. 1, 1994.a), 153–154; NADA GRUJIĆ (bilj. 2), 20. Slične primjere natpisa nalazimo i na drugim ljetnikovcima u Dalmaciji: CVITO FISKOVIĆ, *Tri ljetnikovca hrvatskih pjesnika*, Zagreb, 1940.

16 «Susjedi me hvale ali više se sviđam zbog voda, zbog blagog podneblja i obrade zahtjevnoga gospodara, putniče, ovo su ti sigurni tragovi ljudi, gdje je prikladno umijeće usavršilo divlju prirodu.» Prijevod s latinskog Vladimir Vratović.

17 U svojoj oporuci Ivanov sin Marin traži da se u perivoju izgradi kapela sv. Marije i za to ostavlja 100 dukata te još 100 dukata za uređenje perivoja ili kuće. MAJA ANASTAZIJA KOVAČEVIĆ (bilj. 2), 124.

18 *Ibid.*, 19.

19 Za Nikolu Gučetića vidi u: LJERKA SCHIFFLER, *Nikola Vitov Gučetić*, Zagreb, 2007., 16–17, 143–146. Među poznatije objavljene radove mogu se ubrojiti: *Dialogo della bellezza detto Antos*, Venecija, 1580., *Dialogo d'amore detto Atos*, Venecija, 1581., *Discorsi di Nicolo Vito di Gozze sopra le Methoeore d'Aristotele*, Venecija, 1584., *Governo della famiglia*, Venecija, 1589., *Discorsi della penitentezza, sopra i sette psalmi penitentiali di David*, Venecija, 1589., *Dello stato delle Repubbliche secondo la mente di Aristotele con esempi moderni*, Venecija, 1591. Usporedi i: BRUNO ŠIŠIĆ (bilj. 8, 1991.), 17–19; NADA GRUJIĆ (bilj. 2), 22; IVICA MARTINOVIĆ, *Kasnorenesansni filozof Nikola Vitov Gučetić*, Zbornik Dubrovačkog primorja i otoka, 6 (1997.), 203–225; IVANA ZAGORAC, *Nikola Vitov Gučetić: o ljepoti, ljubavi i ženama*, Filozofska istraživanja, 3 (2007.), 613–627.

20 Neka od djela pisana su u Trstenom, a neka se čak i sadržajno osvrću na imanje i ladanjsku kuću. Vjerojatno najljepši opis imanja Nikola je sastavio u svom djelu *O upravljanju obitelji*: JOSIP LUČIĆ (bilj. 5), 15.

21 MAJA ANASTAZIJA KOVAČEVIĆ (bilj. 2), 132.

22 MLADEN OBAD ŠČITAROCI, MAJA KOVAČEVIĆ (bilj. 2), 112–113.

23 NADA GRUJIĆ (bilj. 1, 1994.a), 155

24 Valja još točno ispitati dužinu izvornoga sjevernog i južnog zida ljetnikovca prema zapadu, s obzirom na to da je zapadni zid naknadno presložen iz ranijega klesanog kamenog materijala, a što je tijekom ovih istraživanja bilo onemogućeno jer se obje zapadne prostorije prizemlja redovito koriste od strane djelatnika Arboretuma (u južnoj je uređena kuhinja, a u sjevernoj je sanitarni čvor). U radovima obnove ljetnikovca koji će uslijediti posebnu pozornost valja posvetiti prilikom uklanjanja recentnih slojeva žbuka, pregrada i keramičkih obloga u tim prostorijama te ispitati postoje li kamene konzole, ili njihovi tragovi, na koje je bio postavljen grednik. Time bi se definirala i izvorna dužina ljetnikovca, iz faze izgradnje odnosno prije potresa iz 1520. godine.

25 Potres koji je 1520. godine pogodio okolicu grada doveo je do značajnih naknadnih pregradnji ljetnikovca. NADA GRUJIĆ (bilj. 1, 1994.a), 145. Uz potres iz 1520. godine još je nekoliko vrlo jakih potresa pogodilo područje Dubrovnika u prvoj polovini 16. stoljeća. MIJO KIŠPATIĆ, *Potresi u Hrvatskoj*, Rad JAZU, 122 (1895.), 1–94, 14–15.

26 FRANO KESTERČANEK, *Renesansni dvorci obitelji Stjepovića-Skočibuhe na Šipanu*, Anali Historijskog instituta JAZU, 8–9 (1962.), 139–153, 149.

27 Sačuvani primjeri puškarnica na ladanjskoj arhitekturi okolice Dubrovnika pokazuju raznolike oblike i nalazimo ih na različitim mjestima pročelnih zidova (Knežev dvor u Pridvorju, Saraka u Dubravci, ljetnikovac Bosdari u Komajama).

28 MAJA ANASTAZIJA KOVAČEVIĆ (bilj. 2), 14, 102.

29 Spilje koje nastaju nakon sredine 16. stoljeća jedan su od najizvornijih izraza manirizma, a oslanjaju se na Ovidijeve opise i arhitektonske uzore antičkih rimskih nimfeja, kriptoportika i carskih *grotta* (na koje upozoravaju Alberti, Vasari i Serlio). Ne grade se samo zbog mitoloških konotacija nego je u njima ugodno i boraviti. U Trstenom se spilja javlja usred vrta i doima se kao samostalna građevina. Imala je tri prostorijske; središnja je sačuvana, poslije i povišena, a od bočnih, nižih, stoje još samo začelne stijene, nekoć oslikane, te tragovi njihovih sedrenih svodova. Ostaci te kompozicije postali su pozadina baroknim likovima Neptunove fontane. Pretpostavka je da je spilja pred cisternom uređena krajem 16. ili početkom 17. stoljeća i vodi do mogućeg naručioca Nikole Vitova Gučetića. U svojim radovima on sažima bitne crte pitagorejskog, platonovskog i aristotelovskog razmišljanja, a poznato je da se fenomen spilja javlja upravo u krilu neoplatoničarske i neopitagorejske kulture 16. stoljeća. NADA GRUJIĆ (bilj. 2), 21.

30 Moguće je da su renesansni stupići, vidljivi na razglednici iz 1934. godine uz rub glavne šetnice, postavljeni kao balustrada jedne od terasa na Drvarici, izvorno bili dijelom renesansnog stubišta. MAJA ANASTAZIJA KOVAČEVIĆ (bilj. 2), 160.

31 Ispod današnjeg stubišta, uz južni zid ljetnikovca, nalazi se podrum-ska prostorija. U nju se ulazi kroz mali, niski otvor, iznad i pored kojeg je u strukturi zida ostao vidljiv stariji drveni okvir nekadašnjih vrata. Ispitivanje starosti greda toga okvira metodom ¹⁴C datiralo ih je u prvu polovinu 16. stoljeća. Može se pretpostaviti da se u tom razdoblju upravo kroz navedena vrata pristupalo u jugozapadnu prostoriju prizemlja, a desno od njih je unutar »drvene krletke« bio postavljen vrlo strmi stubišni krak za kat.

32 Uklanjanje recentnih slojeva žbuka i nalicha koje će uslijediti u radovima valja pomno izvesti, uz restauratorski nadzor, jer je izgledno da se otkriju mjesta na kojima su u većoj mjeri sačuvani izvorni slojevi.

33 Gornji je dio pila uzidan u ruševinu na Drvarici (NADA GRUJIĆ (bilj. 1, 1994.a), 155–156), a donji dio, bazen, danas je odložen ispred mlinice.

34 Dvije su konzole nakon 1950. godine uzidane u ogradni zid šetnice s istočne strane ljetnikovca (NADA GRUJIĆ (bilj. 1, 1994.a), 155–156), a danas su pohranjene u sjeveroistočnoj prostoriji na katu, dok je još jedna uočena nad kamenim portalom ulaza u nekadašnje imanje obitelji Beneša, s druge strane Potoka.

35 Neka istraživanja na katu ljetnikovca provela je ranije Ana Deanović, no o tome nema sačuvane nikakve dokumentacije.

36 ANTE DRAČEVAC, *Vizitacije dubrovačkoga nadbiskupa Petra de Torresa župa Dubrovačkog primorja i otoka 1670. i 1671.*, Zbornik Dubrovačkog primorja i otoka, 4 (1993.), 77–86; MAJA ANASTAZIJA KOVAČEVIĆ (bilj. 2), 20.

37 ALEKSANDAR UGRENOVIĆ (bilj. 3), 30.

38 MAJA ANASTAZIJA KOVAČEVIĆ (bilj. 2), 134–135. Iako u: NENAD VEKARIĆ, *Vlastela grada Dubrovnika*, sv. 3: *Vlasteoski rodovi (M–Z)*, Zagreb–Dubrovnik, 2012., 123, stoji da je Ivan poginuo 6. travnja 1667. godine u velikom potresu, prema istraživanjima M. Kovačević on tri mjeseca nakon potresa najprije piše svoju oporuku kojom imanje u Trstenom ostavlja ženi Mari Zamagno, a biblioteku iz kuće Gozze predaje u vlasništvo Republike.

39 O štukaturi u crkvi Gospe od Milosrđa na Lapadu koja datira u 1760. godinu pisao je Radoslav Tomić, izgledno je povezujući s djelovanjem Giuseppea Monteventija na dubrovačkom području, vidi: RADOSLAV TOMIĆ, *Štukaturist Giuseppe Monteventi – djela, prijedlozi i hipoteze*, Peristil, 44 (2001.), 81–92, 86.

40 Parapeti s monokromatskim oslicima, no u ovom slučaju izvedeni u tonovima crvene, sačuvani su u palači Kerša.

41 Na sličan je način, ručno, vrlo tanko i lazurno, oslikan i tabulat krajnje dvorane južnog krila ljetnikovca Bobaljević-Pucić u Dubrovniku, datiran u kraj 17. i početak 18. stoljeća; ima i cvjetne i figuralne prike. Podloga je bijela, a koriste se svijetlocrvena, tamnija crvena, crvenosmeđa, smeđa, plava, zelena žuta i crna. MAJA NODARI, ZEHRA LAZNIBAT, *Ljetnikovac Bobaljević-Pucić u Dubrovniku*, Kultura ladanja: zbornik radova sa znanstvenih skupova »Dani Cvita Fiskovića« održanih 2001. i 2002. godine, (ur.) Nada Grujić, Zagreb, 2006., 221–236.

42 Kataloška jedinica br. 194, u: *Barok u Hrvatskoj*, katalog izložbe, (ur.) Vladimir Maleković, Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, 1993., 303.

43 ALEKSANDAR UGRENOVIĆ (bilj. 3), 47; BRUNO ŠIŠIĆ (bilj. 8, 1981.), 35; BRUNO ŠIŠIĆ (bilj. 8, 1991.), 89; NADA GRUJIĆ (bilj. 2), 21; MAJA ANASTAZIJA KOVAČEVIĆ (bilj. 2), 137.

44 Poslije Lukine smrti upravljanje posjedom u Trstenom nastavlja najmlađi brat Paolo, sve do 1755. godine. U tome su razdoblju popravljani ogradni zid i ulazna vrata na kojima je u žbuci zabilježena godina 1753., a Paolo povećava posjed i kupovinom imanja kapetana Pišića. Njegov sin Baltazar vrlo uspješno vodi Trsteno u dugom razdoblju od 1755. pa sve do 1817. godine, povećavajući proizvodnju maslinova ulja i vina i tako donoseći obitelji znatan prihod. Vino, s obzirom na znatno povećane količine, pohranjivano je u raznim gospodarskim zgradama na imanju i u bližjoj okolici, a u iste je svrhe tijekom 18. stoljeća korišten i donji, prizemni dio paviljona. To je vrijeme zabilježeno i u djelima Alberta Fortisa koji je prijatelj evao s Baltazarovom ženom Dešom Bassegli Gozze, a 1783. bio je njihovim gostom u Trstenom. MAJA ANASTAZIJA KOVAČEVIĆ (bilj. 2), 138–140, 176.

45 MAJA ANASTAZIJA KOVAČEVIĆ (bilj. 2), 16, 141.

46 Nakon pada Dubrovačke Republike 1808. godine, i Baltazar i jedan od dvojice njegovih sinova, Paolo, preuzimaju dužnosti u službi francuske administracije i uprave. Paolo Baltazara de Gozze uzima i prezime Bassegli nakon smrti majčina brata Tome, jer nasljeđuje i njegovo imanje i obiteljski arhiv. O Paolu i obitelji Bassegli Gozze vidi: NENAD VEKARIĆ (bilj. 38), 141–143; MAJA ANASTAZIJA KOVAČEVIĆ (bilj. 2), 146. 47 Prvi o projektu piše Cvito Fisković (CVITO FISKOVIĆ, *Artistes français en Dalmatie*, Annales de l'Institut français de Zagreb, 28–29 (1946.–1947.), 5–29, 23–25), a nacrt (glavno pročelje, tlocrt prizemlja, bočno pročelje, začelje, presjek i plan cijelog područja s prijedlogom za preuređenje parka) donosi Nikola Dobrović (NIKOLA DOBROVIĆ (bilj. 1), 65–68).

48 O carevu boravku u Dubrovniku vidi: IVAN PEDERIN, *Putni dnevnik cara Franje I. o Dubrovniku (1818. godine)*, Anali Zavoda za povijesne znanosti JAZU u Dubrovniku, 27 (1979.), 431–465.

49 Natpise je zapisao Vid Vukasović Vuletić, a stranice njegova rukopisa čuvaju se u Arhivu dominikanskog samostana u Dubrovniku, Arhiv Nika Nardellija, 37-IV-7. Vidi i: VID VUKASOVIĆ VULETIĆ, *Latinski natpisi u Trstenom*, Slovinac: list za knjigu, umjetnost i obrtnost, 4/23 (1881.), 487.

50 Paolo se u tom razdoblju posvetio i teorijskom proučavanju poljoprivrede, a 1820. godine napisao je raspravu o agrarnim odnosima, djelo *Economia politica, Pensieri sulleconomia agricola o sia analisi sull'indole e natura del contrato rurale dei Ragusei*. Vidi: DRAGAN ROLLER (bilj. 6), 22.

51 LJUDEVIT GAJ, *Putovanje kraja Saksonskog iz Tersta u Dalmaciju*, Danica ilirska, 36 (8. rujna 1838.), 42.

52 U jednom pismu iz 1843. Anica se žali na brojne izdatke zbog popravaka i održavanja raznih dotrajalih dijelova građevina na imanju. Državni arhiv u Dubrovniku (dalje: DAD), RO 157: Arhiv obitelji Bassegli Gozze (dalje: ABG), kutija 19, C6/1-3.

53 Najintenzivniji radovi izvedeni su od 1858. do 1862. godine, a 1859. nacrtan je plan cijelog perivoja, i to na 12 listova na kojima je Baltazar ubilježio sve novoposađene biljke. Popisi biljaka vođeni su s obzirom na dobavu, dopremu i plaćanje, te sadnju i daljnje promatranje, a koristan izvor podataka jest popis stranih biljaka posađenih u vrtu od godine 1844. MAJA ANASTAZIJA KOVAČEVIĆ (bilj. 2), 150–156, 177.

54 Zbog lošeg financijskog stanja, dio svoga posjeda prodao je početkom 20. stoljeća svojem prijatelju Niku Nardelliju, carsko-kraljevskom

namjesniku za Dalmaciju koji je 1909. godine prema projektu Ćirila Metoda Ivekovića uz more podigao svoju neogotičku vilu s prostranim terasastim vrtom. Tada je zalaganjem Vita popravljeno i uređeno pristanište, izgrađen veći mol i učvršćena obala. IVO PERIĆ, *Dubrovačanin Niko Nardelli kao austrijski namjesnik u Dalmaciji*, Anali Zavoda za povijesne znanosti JAZU u Dubrovniku, 24–25 (1987.), 235–260.

55 U djelima L. Salvatora (1897.), R. Petermanna (1899.), P. Henderse- na (1909.), M. Holbacha (1908.), L. Adamovića (1911.), R. Barringtona (1912.), V. Vuletića Vukasovića (1920.), O. Balla (1932.), Z. Arnolda (1936.) navode se opisi kuće i vrta, govoreći da je kuća poput muzeja, puna starih rijetkih stvari s time da se krajem razdoblja u kojem je Vito upravljao imanjem sve više vidi rezultat lošega imovinskog stanja te stoga zapuštenosti imanja: MAJA ANASTAZIJA KOVAČEVIĆ (bilj. 2), 162–167. Također, opise posjeda i kuće možemo iščitati u tekstovima objavljenim u časopisima *Dom i sviet*, 18 (15. rujna 1897.), 357–358 i *Ilustrovano vreme*, II/10 (7. ožujka 1931.), 202–203: »Iz naše zemlje – Trsteno, plemićko gnezdo kraj Dubrovnika«, te u rukopisu A. Miljasa o Trstenom iz 1934. godine.

56 DAD, RO 157: ABG, D II 2/11, *Diverse spese di casa* 1811–1816.

57 DAD, RO 157: ABG, kutija 121, E 130a.

58 DAD, RO 157: ABG, kutija 148, E 113.

59 DAD, RO 157: ABG, kutija 119, E116, Troškovi popravaka 1843. godine. Manji radovi bilježe se i 1841. godine, vidi: DAD, RO 157: ABG, kutija 118, E113 i DAD, RO 157: ABG, neodređeni sadržaj, kutija 135a (popravlak krova, ličenje u kući). Iste se godine bilježi i nabava građe za prozor, izrada kamenih ploča, nabava zemlje, vapna i gipsa, postavljanje škura te ličenje kuće: DAD, RO 157: ABG, kutija 135. Tada, kao i 1842. i 1843., za maloljetnog Baltazara majka Anica obavlja narudžbe i isplate.

60 DAD, RO 157: ABG, kutija 104. N.3. *Casa Bassegli Gozze, Spese Giornaliere* dal 1 Ottobre 1851 a tutto 21/3 1853. Godine 1852. krov popravljiva i ljetnikovac liči iznova majstor Miglias koji za istu vrstu poslova dobiva naknadu i 1850. godine. DAD, RO 157: ABG, kutija 109. *Canossa, Introito e desito*, dal 1 ottobre 1849 a tutto 30 settembre 1850.

61 DAD, RO 157: ABG, kutija 105. N.5. *Casa Bassegli Gozze, Spese Giornaliere* dal 1/10 1851 a tutto.

62 DAD, RO 157: ABG, kutija 106. *Spese diverse* dal 1 ottobre 1849 a tutto 7bre 1850.

63 DAD, RO 157: ABG, kutija 111. N.4. *Casa Bassegli Gozze, Spese giornaliere*, dal 22/3 1853 a tutto 30/9 1855.; zapis od 22. ožujka 1853. kojim se plaća T. Pavisci za stube. Iste godine neki N. Matich radi obnove na kući, nabavlja se drvena građa, popravljaju brave i isplaćuje Bald. Troianovich za jedan prozor, a 1854. se radi neki štuko i obnavlja prostor za stanovanje.

64 »IMPERATORI FRANCISCO I AVSTRIACO; DALMATIAM LUSTRANTI; PAVLLVS BASSEGLI GOZZE; BALTHASSARIS GOZZEI FILLIVS; CVM ANNA COLOGAN VALOIS VXORE; ET FESTA DOMO SVA; AN MDCCCXVIII; AD MEMORIAM DIET AVSPICATISSIMI; III NON IVN; QUO EX ITINERE SVBSISTENS; TOTO GESTIENTE VICO CANOSSANO; HIS AEDIBUS; HOSPEM SUCCESIT.« Natpis je zapisao Vid Vukasović Vuletić, Arhiv dominikanskog samostana u Dubrovniku, Arhiv Nika Nardellija, 37-IV-7.; stranica s naslovom Trsteno VI. Vidi i: *Iscrizioni e poesie allusive alla venuta e al soggiorno in Ragusa delle ll. mm. ii. rr. d'Austria Francesco I. e Carolina Augusta*, Antonio Martecchini, Ragusa, 1818.

65 Vidi bilj. 55.

66 Rukopis A. Miljasa (bilj. 55).

67 Svi su prozori kata sredinom stoljeća dobili drvene škure učvršćene u kamene okvire s vanjske strane.

68 Ispred ljetnikovca bili su postavljeni i gotičko-renesansni kipovi obitelji Đurđević koje je Vito u 19. stoljeću donio u Trsteno, a poslije su premješteni na Drvaricu. O kipovima vidi u: IGOR FISKOVIĆ, *Dubrovački kipari Leonard i Petar Petrović*, u: *Sic ars deprenditur arte*. Zbornik u čast Vladimira Markovića, (ur.) Sanja Cvetnić, Milan Pelc, Daniel Premerl, Zagreb, 2009., 165–198.

69 MAJA ANASTAZIJA KOVAČEVIĆ (bilj. 2), 51, 169.

70 Radovi se bilježe u spisima pohranjenim u dokumentaciji ureda Arboretuma u Trstenom (fascikli pod nazivom: *Ljetnikovac – Građevine '76., '77.; Razdoblje Šišića 1964.–1969.; Razdoblje Čenića 1970.–1974.*; neimenovani fascikli i nesređeni dopisi i sl.).

71 Izvođač poduzeće Građevinar iz Dubrovnika (iz: *Zapisnik o primopredaji radova* od 15. prosinca, potpisali za Arboretum: Petar Đurasović, Antun Čenić, Niko Batinić i za Građevinar: Antun Pasqualicchio).

72 Dokumentacija Konzervatorskog odjela u Dubrovniku: dopis od 12. ožujka 1975.

73 *Izvještaj o radu Arboretuma Trsteno* za mjesec svibanj, potpisao Petar Đurasović, i dopis od 15. studenoga, potpisao Petar Đurasović.

74 *Pregled programa kulturnog razvoja na razini Republike za 1977. godinu* i kao prilog dokumentu *Predračun o sanacijama i nužnim popravcima dvorca Gozze u Trstenom kraj Dubrovnika*, rujna 1976.

75 Početkom listopada 1991. godine u vrijeme srpske agresije na Hrvatsku, zapaljen je Arboretum i u tom je požaru izgorjelo oko 80% vegetacije, a uništeni su i staklenik i rasadnici. MAJA KOVAČEVIĆ, *Arboretum Trsteno. Ratna stradanja kulturne i prirodne baštine*, Zbornik Dubrovačkog primorja i otoka, 4 (1994.), 145–156; PETAR ĐURASOVIĆ, *Štete na vegetaciji i obnova vegetacije Arboretuma Trsteno od velikog požara 1991. godine*, Šumarski list, 9–10 (1994.), 295; MAJA KOVAČEVIĆ, *Prilog obnovi perivoja Gučetić*, Zbornik Dubrovačkog primorja i otoka, 5 (1995.), 215–231.

76 Paviljon ispred ljetnikovca, preuređen u 19. stoljeću i ostakljen, svoj je raniji izgled djelomično dobio obnovom provedenom 1980-ih godina. Obnova je izvedena prema preporuci Dubravke Beritić, Konzervatorski odjel u Dubrovniku.

77 Interdisciplinarno zamišljen program obnove i revitalizacije povijesnih građevina i cijeloga pejzažnog sklopa započeo je inicijativom akademikā Vladimira Markovića i Igora Fiskovića, a trenutačno ga u ime HAZU provodi radna skupina koju vodi akademik Igor Anić, a članovi su akademici Vladimir Marković, Radoslav Tomić i Mladen Obad Šćitaroci, uz suradnju s Hrvatskim restauratorskim zavodom.

78 NADA GRUJIĆ, *Pretpostavke za obnovu dubrovačkih ljetnikovaca*, u: *Obnova Dubrovnika 1979.–1989.*, (gl. ur.) Snješka Knežević, Zagreb, 1989., 346–363; RADOVAN IVANČEVIĆ, *Radijus ozračja spomenika*, Radovi Instituta za povijest umjetnosti, 20 (1996.), 27–40. O problemima koji se unatoč smjernicama temeljenim na konzervatorsko-restauratorskim istraživanjima javljaju pri recentno provedenim obnovama ljetnikovaca vidi primjerice: NADA GRUJIĆ, *Rezultati konzervatorsko-restauratorskih istraživanja na ljetnikovcu Bunić Kaboga*, Portal, 5 (2014.), 97–122; NADA GRUJIĆ, *Ljetnikovac Miha Junijeva Bone u Rijeci dubrovačkoj: problemi datacije, atribucije i prezentacije*, Radovi Instituta za povijest umjetnosti, 38 (2014.), 63–80.

REFERENCES

- Catalogue Unit No. 194, in: Barok u Hrvatskoj, exhibition catalogue, (ed.) Vladimir Maleković, Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, 1993, 303.
- ANA DEANOVIĆ, *Perivoj Gučetić u Arboretumu Trsteno. Pitanja njegove reintegracije i prezentacije*, Rad JAZU, 379 (1978), 201–231.
- NIKOLA DOBROVIĆ, *Dubrovački dvorci*, Beograd, 1946.
- Dom i sviet*, 18 (15 September 1897), 357–358.
- ANTE DRAČEVAC, *Vizitacije dubrovačkoga nadbiskupa Petra de Torresa župa Dubrovačkog primorja i otoka 1670. i 1671.*, Zbornik Dubrovačkog primorja i otoka, 4 (1993), 77–86.
- PETAR ĐURASOVIĆ, *Štete na vegetaciji i obnova vegetacije Arboretuma Trsteno od velikog požara 1991. godine*, Šumarski list, 9–10 (1994), 295–304.
- Elaborat konzervatorsko-restauratorskih istraživanja ljetnikovca Gučetić (Gozze) u Trstenom*, Hrvatski restauratorski zavod, Zagreb, 2013.
- CVITO FISKOVIĆ, *Tri ljetnikovca hrvatskih pjesnika*, Zagreb, 1940.
- CVITO FISKOVIĆ, *Artistes français en Dalmatie*, Annales de l'Institut français de Zagreb, 28–29 (1946–1947), 5–29.

- CVITO FISKOVIĆ, *Naši graditelji i kipari XV. i XVI. stoljeća u Dubrovniku*, Zagreb, 1947.
- IGOR FISKOVIĆ, *Dubrovački kipari Leonard i Petar Petrović*, in: *Sic ars deprenditur arte*. Zbornik u čast Vladimira Markovića, (ed.) Sanja Cvetnić, Milan Pelc, Daniel Premerl, Zagreb, 2009, 165–198.
- LJUDEVIT GAJ, *Putovanje kraja Saksonskeg iz Tersta u Dalmaciju*, *Danica ilirska*, 36 (8 September 1838), 42.
- NADA GRUJIĆ, *Prostori dubrovačke ladanjske arhitekture*, Zagreb, 1982.
- NADA GRUJIĆ, *Reprezentativna stambena arhitektura*, in: *Zlatno doba Dubrovnika XV. i XVI. stoljeće*, exhibition catalogue, Zagreb–Dubrovnik, 1987, 65–75.
- NADA GRUJIĆ, *Pretpostavke za obnovu dubrovačkih ljetnikovaca*, in: *Obnova Dubrovnika 1979.–1989.*, (ed.) Snješka Knežević, Zagreb, 1989, 346–363.
- NADA GRUJIĆ, *Ladanjska arhitektura dubrovačkog područja*, Zagreb, 1991.
- NADA GRUJIĆ, *Perivoj gizdavi*, *Vijenac*, 23/II (16 November 1994), 20–22.
- NADA GRUJIĆ, *Dubrovačka ladanjska arhitektura 15. stoljeća i Gučetićeve ljetnikovac u Trstenom*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, 34 (1994), 141–166.
- NADA GRUJIĆ, *Vrijeme ladanja – Gučetićeve ljetnikovac u Trstenom*, Dubrovnik, 4 (1994), 79–102.
- NADA GRUJIĆ, *Zidni umivaonici XV. i XVI. stoljeća u stambenoj arhitekturi dubrovačkog područja*, Radovi Instituta za povijest umjetnosti, 23 (1999), 63–82.
- NADA GRUJIĆ, *Vrijeme ladanja*, Dubrovnik, 2003.
- NADA GRUJIĆ, *Dubrovački ljetnikovci*, in: *Hrvatska renesansa*, exhibition catalogue, Zagreb, 2004, 111–133.
- NADA GRUJIĆ, *Ljetnikovac Miha Junijeva Bone u Rijeci dubrovačkoj: problemi datacije, atribucije i prezentacije*, Radovi Instituta za povijest umjetnosti, 38 (2014), 63–80.
- NADA GRUJIĆ, *Rezultati konzervatorsko-restauratorskih istraživanja na ljetnikovcu Bunić Kaboga*, *Portal*, 5 (2014), 97–122.
- Ilustrovano vreme*, II/10 (7th March 1931), 202–203.
- Iscrizioni e poesie allusive alla venuta e al soggiorno in Ragusa delle ll. mm. ii. rr. d'Austria Francesco I. e Carolina Augusta*, Stamperia di Antonio Martecchini, Ragusa, 1818.
- RADOVAN IVANČEVIĆ, *Radijus ozračja spomenika*, Radovi Instituta za povijest umjetnosti, 20 (1996), 27–40.
- FRANO KESTERČANEK, *Renesansni dvorci obitelji Stjepovića-Skočibuhe na Šipanu*, Anali Historijskog instituta JAZU, 8–9 (1962), 139–153.
- MIJO KIŠPATIĆ, *Potresi u Hrvatskoj*, Rad JAZU, 122 (1895), 1–94.
- MAJA KOVAČEVIĆ, *Arboretum Trsteno. Ratna stradanja kulturne i prirodne baštine*, Zbornik Dubrovačkog primorja i otoka, 4 (1994), 145–156.
- MAJA KOVAČEVIĆ, *Prilog obnovi perivoja Gučetić*, Zbornik Dubrovačkog primorja i otoka, 5 (1995), 215–231.
- MAJA ANASTAZIJA KOVAČEVIĆ, *Perivoj Gučetićeve ljetnikovca u Trstenom*, PhD Thesis, Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2012.
- JOSIP LUČIĆ, *Gozze/Gučetići i Trsteno u XV. i XVI. stoljeću*, Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 33 (1995), 7–20.
- IVICA MARTINOVIĆ, *Kasnorenesansni filozof Nikola Vitov Gučetić*, Zbornik Dubrovačkog primorja i otoka, 6 (1997), 203–225.
- MAJA NODARI, ZEHRA LAZNIBAT, *Ljetnikovac Bobaljević-Pucić u Dubrovniku*, *Kultura ladanja: zbornik radova sa znanstvenih skupova "Dani Cvita Fiskovića" održanih 2001. i 2002. godine*, (ed.) Nada Grujić, Zagreb, 2006, 221–236.
- MLADEN OBAD ŠČITAROCI, MAJA KOVAČEVIĆ, *Arboretum Trsteno – perivoj renesansnog ljetnikovca*, *Art bulletin*, 64 (2014), 101–131.
- IVAN PEDERIN, *Putni dnevnik cara Franje I. o Dubrovniku (1818. godine)*, Anali Zavoda za povijesne znanosti JAZU u Dubrovniku, 27 (1979), 431–465.
- MILAN PELC, *Renesansa*, Zagreb, 2007.
- IVO PERIĆ, *Dubrovačanin Niko Nardelli kao austrijski namjesnik u Dalmaciji*, Anali Zavoda za povijesne znanosti JAZU u Dubrovniku, 24–25 (1987), 235–260.
- DRAGAN ROLLER, *Agrarno-proizvodni odnosi na području Dubrovačke Republike od XIII. do XV. stoljeća*, Zagreb, 1955.
- LJERKA SCHIFFLER, *Nikola Vitov Gučetić*, Zagreb, 2007.
- BRUNO ŠIŠIĆ, *Obnova dubrovačkog renesansnog vrta*, Split, 1981.
- BRUNO ŠIŠIĆ, *Dubrovački renesansni vrt – nastajanje i oblikovna obilježja*, Dubrovnik, 1991.
- BRUNO ŠIŠIĆ, *Vrtovi u humanističko-renesansnom ozračju Dubrovnika*, Dubrovnik, 4 (1995), 242–254.
- RADOSLAV TOMIĆ, *Štukaturist Giuseppe Monteventi – djela, prijedlozi i hipoteze*, *Peristil*, 44 (2001), 81–92.
- NENAD VEKARIĆ, *Vlastela grada Dubrovnika, sv. 3: Vlasteoski rodovi (M–Z)*, Zagreb–Dubrovnik, 2012.
- VID VUKASOVIĆ VULETIĆ, *Latinski natpisi u Trstenom*, *Slovinac: list za knjigu, umjetnost i obrtnost*, 4/23 (1881), 487.
- IVANA ZAGORAC, *Nikola Vitov Gučetić: o ljepoti, ljubavi i ženama*, *Filozofska istraživanja*, 3 (2007), 613–627.
- IVAN M. ZDRAVKOVIĆ, *Dubrovački dvorci – analiza arhitekture i karakteristika stila*, Beograd, 1951.
- DUŠKO ŽIVANOVIĆ, *Kameni namještaj dubrovačkih kuća i palata*, Anali Zavoda za povijesne znanosti JAZU u Dubrovniku, 28 (1990), 99–144.

ARCHIVAL SOURCES

- Arhiv dominikanskog samostana u Dubrovniku, Arhiv Nika Nardellija, 37-IV-7.
- Državni arhiv u Dubrovniku (dalje: DAD), RO 157: Arhiv obitelji Bassegli Gozze (dalje: ABG): kutija 19, C6/1-3; D II 2/11, *Diverse spese di casa* 1811–1816.; kutija 104. N.3. *Casa Bassegli Gozze, Spese Giornaliere* dal 1 Ottobre 1851 a tutto 21/3 1853.; kutija 105. N.5. *Casa Bassegli Gozze, Spese Giornaliere* dal 1/10 1851 a tutto; kutija 106. *Spese diverse* dal 1 ottobre 1849 a tutto 7bre 1850.; kutija 109. *Canossa, Introito e desito*, dal 1 ottobre 1849 a tutto 30 settembre 1850.; kutija 111. N.4. *Casa Bassegli Gozze, Spese giornaliere*, dal 22/3 1853 a tutto 30/9 1855., zapis od 22. ožujka 1853.; kutija 118, E113; kutija 119, E116, Troškovi popravaka 1843. godine; kutija 121, E 130a; kutija 135; kutija 148, E 113; neodređeni sadržaj, kutija 135a.
- Rukopis A. Miljasa, 1934. godina.
- Dokumentacija ureda Arboretuma u Trstenom, fascikli: *Ljetnikovac – Građevine '76., '77.; Razdoblje Šišića 1964.–1969.; Razdoblje Čenića 1970.–1974.*; neimenovani fascikli i nesređeni dopisi i sl.).
- Dokumentacija ureda Arboretuma u Trstenom, dokumenti: *Zapisnik o primopredaji radova* od 15. prosinca (potpisali za Arboretum: Petar Đurasović, Antun Čenić, Niko Batinić i za Građevinar: Antun Pasqualicchio), *Izveštaj o radu Arboretuma Trsteno* za mjesec svibanj, potpisao Petar Đurasović i dopis od 15. studenoga, potpisao Petar Đurasović, *Pregled programa kulturnog razvoja na razini Republike za 1977. godinu, Predračun o sanacijama i nužnim popravcima dvorca Gozze u Trstenom kraj Dubrovnika*, rujan 1976.
- Dokumentacija Konzervatorskog odjela u Dubrovniku, dopis od 12. ožujka 1975.

Summary

Krasanka Majer Jurišić

Styles and Faces of the Gučetić Villa in Trsteno: Results of Conservation-Restoration Research

The time of construction and stylistic features of the Gučetić villa have thus far been discussed on the basis of detailed analysis of archival records and through the assessment of preserved elements of sculptural decoration. However, the recently conducted conservation-restoration research has provided additional information regarding the visual aspect and function of the original villa, as well as the characteristics of subsequent modifications, façade renovations and interior decoration. Besides the Renaissance phase, the research has enabled the identification of other architectural stages: late-17th century phase of Baroque restoration after the earthquake of 1667, 19th- and early-20th century phase which resulted in a gradual shift in the function of the villa transformed into permanent residence of the owner, followed by a late Romanticist interior decoration campaign, and finally the contemporary phase which completely deprived the villa of its original function as the central structure of a family countryside estate. However, the idea of the original construction and layout of the villa and the idea of the single-axis concept of its Renaissance garden have been preserved and mostly respected during the entire history of the complex, which distinguishes it from other examples in the Dubrovnik area. The Gučetić villa is one of the few (or perhaps the only) villas on the territory of the former Republic of Ragusa which has preserved the characteristic connection between architecture and nature, inherent to villa architecture in general. In the context of present findings and possible conclusions, the planned restoration of the villa and the Arboretum should be guided by this concept in order to re-emphasize the humanist element of the organization of both architecture and its natural surroundings, bearing in mind the principles and methods of contemporary theories of heritage protection and the previously determined preconditions for the restoration of villas in the Dubrovnik area in general.